

UNITÁRIUS ÉLET

XXXII. ÉVFOLYAM 6. SZÁM

1978. NOVEMBER—DECEMBER

Pethő István

Aranyosrákoson született földet szorgalmasan munkáló szülőktől. Jeles eredménnyel végezte gimnáziumi és teológiai tanulmányait. Oklevelének megszerzése után néhány hónapig Szabéd községben beteg szolgatársát helyettesítette. Majd püspöke bizalma őt küldte el az újonnan szervezett budapesti hitoktatólelkészi állás elfoglalására 1928 elején. Éveken át hű társa volt az unitárius ifjúság nevelőjének, dr. Iván Lászlónak.

Még ugyanazon évben Bágyonból elhozta szíve választottját, Csongvay Erzsébetet, és Budapesten kötötték házasságot 1928. július 9-én.

Budapesten az erdélyi falvak lelkészi munkájára felkészült fiatal embert új feladatok és problémák fogadták. Ő mindegyikben helytállt. Észrevette, hogy a pestlőrinci unitárius híveknek, az egykori állami lakótelep egyszerű embereinek a lelkében él a vágy a saját istenhajlék után. Társaival, első presbitereivel, nekivágott a lehetetlennek. Saját keze munkája is benne van a pestlőrinci unitárius templom köveiben. 1957-ben egyháza a legmagasabb papi tisztségbe, az egyházvezetés feladatának ellátására hívta el, melyet szorgalommal és lelkiismeretesen látott el 1966-ban történt nyugalomba vonulásáig.

Családi életében a jó Isten áldott feleséggel ajándékozta meg, aki munkájában és — élete utolsó éveiben — betegségében is hűséges társa volt. Együtt ülték meg 1978. júliusában Budapesten, a Nagy Ignác utcai templomban — ahol házasságot kötöttek — aranylakodalmukat.

Isten kegyelméből megélte 75. születésnapját és szeptember 17-én élete utolsó prédikációját teljes szellemi frissességben mondotta el, mely nyomokat hagyott hallgatóiban.

Azután már csak rövid idő maradt. Október 1-én még részt vett egyik fiatal szolgatársa gyermekének keresztelőjén, de okt. 3-án, rövid rosszullét után, örökre eltávozott körünkből.

Hamvasztás utáni okt. 24-i temetésén a hívek sokasága, egykori tanítványai, hallgatói, tisztelői álltak körül ravatalát, és kísérték ki urnáját a Farkasréti temetőbe. A temetési szolgálatban a szolgatársak osztoztak. Eljött a végső búcsúra Kelemen Imre ny. esperes, az egykori teológiai évfolyamtárs, akivel négy évig ülték egymás mellett, és búcsúzott tőle Somogyi László pestlőrinci lakótelepi katolikus plébános, akivel évtizedeken át megosztották a lőrinci két szomszédos gyülekezet gondját, és építették egyházi és társadalmi szinten az igazi ökumenizmust. Élete és igehirdetése olyan, mint arany pohár ezüst tányéron, a helyén mondott ige.

Dr. Ferencz József

Karácsony

Dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek, és e földön békeség, és az emberekhez jó akarat. Lukács 2, 14.

Csillogó gyertyalángok, fenyőillat, a szeretet és a figyelmesség apró ajándékai, ragyogó gyermekszemek, és valami csodálatos melegség az ember szíve körül — ezek karácsony örök jellemzői. Itt-ott még felcsendülnek a karácsonyi énekek is, pásztorokról mesélve és hirdelve a békességet és az emberek közti jóakaratot. Sokan várjuk e szép ünnepet, és kívánunk pár napra belefelejtkezni ebbe a karácsonyi hangulatba, ebbe a kicsit mesevilágba. Mások talán megkérdőjelezzik éppen ezt a hangulatot, mondván: kell-e nekünk ez a „mese”? A keresztények majd semmit sem tudnak bizonyítani a karácsonyi történetből, s mindaz, ami a gyermek Jézus történetéhez kapcsolódott kétezer év során, az mind idegen, pogány kultúrák maradványa, örökség. Miért ápoljuk ezeket? Egyáltalán mire jó a karácsonyi ünnepkör?

Valóban a karácsony nem egyháztörténelmi évforduló emlékünnepe. Sok benne a költészet, és inkább érzelmi a töltése, mint tudományos. De szép téli egyházi ünnepünk olyan tanulságokat hordoz, amelyek hívőnek és nem hívőknek egyaránt pótolhatatlan értéket jelentenek.

A magyar „karácsony” szó nem utal az eredeti latin „dies natalis” elnevezésre, de köztudott, hogy Jézus születésére figyelmeztet. Bár néha kétségbevonják Jézus személyének történelmi hitelét, ma már elfogadott tény, hogy Jézus valóban élt és valóságos ember volt. Az első századok keresztényellenes gondolkodói is a keresztény tanításokkal szálltak vitába, nem Jézus személyes létezését vitatták. Szokratész sem hagyott az utókorra írott tanítást. Ugyanigy nem von le semmit Jézus történetiségéből az, hogy ő nem vette papírra tanításait, és hogy 70—80 év utániak az első utalások, melyek azokról ránk maradtak. Azt is tudjuk, hogy az első századokban nem volt egyházi ünnep Jézus születésnapja. Időszámításunk háromszázadik esztendeje után kezdett elterjedni, és akkor sem dec. 25-re időzítve, hanem január 6-ra. Jézust

az újszövetség „második Ádám”-nak is nevezi. Ebből a felfogásból vezeték le hívei a következtetést, hogyha az első Ádám a hatodik napon teremtetett, akkor Jézusnak is e napon kellett születnie. A negyedik századnak a közepe táján állandósult a decemberi születésnap, illeszkedve a környék népeinek „pogány napforduló” vagy „a legyőzhetetlen nap” kultikus dátumához. Abból a gondolatából kiindulva, hogyha a természet, fizikai napnak van megújulása, akkor a szellemi napfénynek is van: Jézusban újra- és újrászületik. A keresztény hagyományban e nap lett „karácsony”, a „legyőzhetetlen szellem” napja.

Ez az első nagy tanulság. Anyagi világunkban minden az enyészetnek van alávetve. Minden ki van téve az elmúlásnak: ember, állat, növény, de még az öröknek hitt hegycsúcsok is. Csak a gondolat, a szellem nem rabja az Időnek és Térnek. Jézus tanításai ezt az igazságot hirdetik. Az ő szellemében tanítja a Biblia, hogy Isten lélek, Isten igazság, Isten a szeretet. Kétezer éve ezért térünk vissza karácsony alkalmán öhozá, hogy megköszönjük neki, hogy hozta a nagyszerű gondolatokat, ez áldott reménységet a világnak. Miként karácsonykor Jézus újra és újra meg-

születik az ő követőinek, mi is úgy születünk újra tanításaiban. Reménytelenségeink, lehanyagló akarásaink, álmaink felélednek, magányosságunk érzete megszűnik, s az élet igaz értelmé felragyog bennünk minden karácsonyi ünnepen. Megtelik szívünk valami olyan meleg fényvel, amelyet, hisszük, hogy tőle kaptunk.

Tudjuk, hogy a karácsonyi fény fénycsücsök nem a keresztény hagyomány gyújtotta meg elsőként. Skandináv és germán örökség ez, melyet egykoron a népek szintén az újjászülető nap tiszteletére lobbantottak lángra. Mégis átvette azt a kereszténység a múlt század folyamán, és „honosította” a karácsonyi ünnep alkalmára. Aki látott már ragyogó gyermekszemben karácsonyi gyertyalángot tükröződni, az soha nem tudná megtagadni a „felöltöztetett” fényfák szépségét. Karácsony nem csak egyházi ünnep, nemcsak a jászolbölcsös kis Jézus legendásan szép születésnapja, hanem a család ünnepe is. Jézus jelképezi az örök gyermeket, a tiédet, az enyémet. Minden évben keressük, várjuk az alkalmát e meghitt családi légkörnek. Örülünk gyermekeink, hozzátartozóink örömeinek, és pár napra bár, de megtelik keblünk azzal a

nemes érzéssel, amelyre ugyancsak Jézus tanított meg: karácsonykor jobban szeretjük egymást, mint máskor. Karácsonykor még a legfelültebb családban is felragyog a szívnek fénye, melege. Ezért is fontos nekünk e drága ünnep. Ezért ragaszkodik hozzá mindenki. Ilyenkor mindenki boldog. Talán csak azoknak csillan meg egy könnycsepp a szemükben, akiknek már nincs családjuk, akik elvesztették azokat, kikkel valamikor együtt gyújtották meg a fényfák gyertyáit.

Karácsonykor érezzük a családi fészek melegét, békéjét — és nem szabad felednünk, hogy mi, emberek, lényegében egy nagy család vagyunk. Akkor lesz igazán karácsony, ha majd minden ember ezzel a karácsonyi szívvel, szeretettel telik meg a másik ember, minden ember iránt. Rá kell döbbernünk, hogy tragédiába rohan az emberiség, ha nem születik újjá a békességes szeretet jegyében. Önmagunk, emberi családunk ellenségei vagyunk, ha elhallgattatjuk magunkban az angyali kórus költőien szép örök igaz énekét, mely e földön békességet hirdet, s jóakaratot az emberek közt.

Bajor János

Nyikodim metropolita

Szolgálati teljesítése közben, amikor szept. 5-én délután I. János Pál pápa római dolgozószobájában egyháza jókívánságait tolmácsolta, váratlanul elhalt Leningrád és Novgorod metropolitája, az orosz ortodox egyház külpolitikájának vezetője.

A fiatal főpap az orosz ortodox egyház ama magas rangú vezetői közé tartozott, akik szolgálták és cselekedtek az ökumenizmust. Fellelése nagyjából egybeesett XXIII. János pápa munkásságának kezdetével. Közös fáradoztak Moszkva és Róma kapcsolatának a felvételén, melyet az elhalt Nyikodim metropolita VI. Pál működésének ideje alatt tovább

erősített. I. János Pál pápa ünnepélyes beiktatása után az első között magánkihallgatáson fogadta Nyikodim metropolitát, aki úgyszólván a karjai között halt meg. Az Egyházak Világtanácsának társelnöke, a KBK-nak esztendőkönt átelnöke, majd tiszteletbeli elnöke volt. Ennek az utóbbi szervezetnek a munkája összefonódott az elhalt metropolita tevékenységével. Holttestét Rómából hazaszállították, s immár hazája földjében pihen. Temetésén az orosz ortodox egyház főpapjai mellett magas rangú protestáns és katolikus küldöttek, közöttük népes magyar egyházi küldöttség vett részt.

II. János Pál pápa

A tragikus hirtelenséggel elhalt I. János Pál pápa utódjául a bíborosok kollégiuma október 16-án Karol Wojtyla krakkói bíboros érseket választotta pápává.

Wojtyla bíboros négyszázötvenöt év után az első nem olasz pápa. Az új pápa 1920-ban született Krakkó közelében, szegény munkáscsaládból. A krakkói egyetemen kezdte el nyelvészeti tanulmányait, majd a hitleri megszállás idején fizikai munkát végzett. 1946-ban szentelték pappá, ezt követően Rómában folytatta teológiai tanulmányait, ahol 1948-ban filozófiai doktorátust szerzett. 1953-ban már hittudományi akadémiai professzor, 1958-ban VI. Pius pápa címzetes püspökké nevezi ki, a krakkói érsek mellé. 1964-től a krakkói főegyházmegye kormányzója. Negyvenhat éves korában már bíboros.

A második Vatikáni Zsinat egyik szorgalmas munkása, akit a Zsinat „Az egyház a mai világban” kezdetű határozat VI. fejezetének kidolgozásával bízott meg. 1971-től részt vett a püspöki szinódus munkájában. Több római kongregációnak munkatársa.

Hét nyelven beszél, népszerű író, akinek a modern ember hitéleti problémáit tárgyaló munkái több kiadást értek el.

Október 22-én, vasárnap, ünnepélyes külsőségek között vette át új hivatalát. Eltekintett a megkoronázástól. Beiktatásán — mások mellett — jelen volt Henrik Jablonszky, a Lengyel Államtanács elnöke is. Hazánk képviselőjében dr. Trautmann Rezső, az Elnöki Tanács helyettes elnöke, Miklós Imre államtitkár és Palotás Dezső, római nagykövetségünk.

A budapesti Bazilikában dr. Lékai László bíboros főpapi misén mutatta be híveinek az új Főpásztort közvetlen szavakkal elmondott homíliájában. Az ünnepi misén a magyar állam, a diplomáciai testület és a testvéregyházak képviselői is jelen voltak, utóbbiak között püspökünk.

Az új pápa elkötelezte magát a felelősség, a hűség és a szeretet útján a második Vatikáni Zsinat határozatainak megvalósítására.

Nyilatkozat

a Magyar Állam és az Unitárius Egyház között 30 évvel ezelőtt megkötött egyezmény évfordulója alkalmából.

Múltunk és jelenünk számtalan megnyilatkozása tettük a kocsordi parókiát, majd megújítottuk a templomot, kívül-belül renováltuk a debreceni és füzeggyarmati templomot és a lelkeszi lakásokat. Pestlőrincen is új köntöst kapott a templom és a gyülekezeti terem, és a Hógyes Endre u.-i templomunkban szintén teljes belső felújítást végeztünk. De nem marad ki a sorból a Nagy Ignác u.-i templomunk és Hódmezővásárhely sem, ahol most készülünk jelentősebb renoválási munkára.

1948. október 7-én a Magyar Állammal egyezményt írt alá Egyházunk. Az egyezmény új lehetőségek korszakát nyitotta meg. Jó arra gondolni, hogy akkor sem a kevesek elhatározása nyomán jött létre, hanem a közösség teljes és egyhangú állásfoglalásával. És ez nem is lehetett másként, hiszen a mi hitünknek, a mi vallásunknak Dávid Ferenc óta — tehát több, mint négy évszázada — elengedhetetlen velejárója, szellemi tartozéka a haladással, a fejlődéssel való lépéstartás.

Az egyezmény megkötéséhez elsősorban annak felismerésére volt szükség, hogy államunkban melyek a tennivalók. És, akik előtt világossá vált, hogy a második világháború alig felmérhető pusztításai után elsőrendű feladat az ország újjáépítése mind anyagi eszközeiben: gyárakban, hidakban, munkagépekben, lakóházakban, kórházakban, mind a korábbi osztályellentétek megszüntetésében, azok számára a meg egyezés megkötése egy szükségszerű történelmi folyamatnak egyik állomása volt. Ma már elmondhatjuk mi, egyháziak is, hogy jelentős állomása, mert mind az Állam, mind az Egyház számára három évtizedes zavartalan fejlődést és az ideológiai különbözőségek ellenére is a békés együttélést, a közös ügyeknek egészséges együttműködését hozta.

Hosszú lenne elősorolni az elmúlt 30 év eredményeit: hogy mennyit épült, szépült, gazdagodott hazánk, és hogy a pozitívan alakuló összgazdasági, illetve a társadalmi körülmények miként segítették Egyházunk gondjainak folyamatos megoldását. Felépi-

Nem szeretnénk azonban abba a hibába esni, hogy csak a támogatást említjük fel. Talán az anyagiaknál is fontosabb az a társadalmi szinten jelentkező együttműködés, amelynek eredménye az állami és az egyházi célok ismételt közeledése, sőt nem egy területen való találkozása, feloldva lelkészeink és híveink számára is a korábbi kettősséget, biztosítva a közös munka lehetőségét a Népfront Bizottságokban és a békemozgalomban. Az egyezmény megkötésétől eddig megtett 30 éves útnak legjelentősebb eredménye tehát az, hogy országunk gazdasági és társadalmi felvirágoztatásában hívők és nem hívők megérették és megértették, hogy a szocializmus építésében együtt lehet és együtt kell haladni, és hogy ez mindkét fél, az Állam és Egyház számára egyaránt gyümölcsöző.

Most, a három évtizedes évforduló ünnepi érzéseit emeli az az örömteljes tudat, hogy eleink, az egyezményt aláírók, igent tudtak mondani a szocializmusra, melynek eredményeként ma államunk vezetésébe vetett bizalommal, és Isten iránt szívünkben hordozott hálával tudunk a holnapok elé tekinteni.

A fentieket végiggondolván, az emlékezés jegyében és tanulság szolgáltatásának igényével, úgy határozunk, hogy ez a nyilatkozatunk, mai, 1978. november 28-án tartott ünnepi ülésünk jegyzőkönyvében, az utánunk jövő nemzedék számára megörökíttessék.

A Magyarországi Unitárius Egyház
Képviselő Tanácsa

Pethő István

1903—1978

Meghitt ünnepség színhelye volt Hógyes Endre u.-i templomunk 1978. szeptember 17-én délután. Egyházunk vezetői, lelkészei és hívei köszöntötték a 75 éves Pethő Istvánt, egyházunk nyugalmazott főpásztorát. Ki hitte volna akkor, hogy akkori szószéki szolgálata élete utolsó lelkészi szolgálata lesz. Alig telt el két hét a kedves emlékü együttlét után, és Pethő István halálhíre érkezett hozzánk. A feledhetetlen ünnepség örömezését a gyász és veszteség fájdalma váltotta fel. Temetésén, a Farkasréti temetőben október 24-én, dr. Ferencz József püspök vezetésével 10 lelkész, egykori munkatársai kísérték hamvait végső nyughelyére, és velük együtt egyházunknak több száz híve, akik szerették, becsülték, hallgatták és szívükbe zárták lelkészi megnyilatkozásainak, prédikációinak, esketéseinek, temetéseinek és kereszteleseinek szívből fakadó szavait, intelmeit, jó tanácsait.

Reá emlékezésünkben felelevenedik előttünk az ifjú Pethő István lobogó egyénisége, aki 1928-ban, mint budapesti hitoktató lelkész kezdte működését itt a fővárosban. Kis gimnazista diákként ismertem meg, jártam hittanóráira, vele voltam cserkész táborban az a csapattal, melynek parancsnoka volt és sok-sok unitárius gyermekkel együtt üdültem abban a magyarkúti üdülőben, melynek létrehozása az ő és dr. Iván László nevéhez fűződik. Pethő István életének ez volt az első nagy korszaka, amelybe a budapesti ifjúság megszervezése, a János Zsigmond Cserkészcsa-

pat vezetése, a Szent-Ábrahám Pihenő megvalósítása mellett a legjelentősebb eredménye mégis a pestlőrinci gyülekezet megszervezése, önállósítása és az állami lakótelepi templomunk felépítése volt. Ő is így érezte ezt, mert a pestlőrinci gyülekezetéről és templomról mondotta el sokszor, hogy beleépítette szívét és lelkét, szívének és lelkének minden ifjú lelkesedését.

Életének ezt az első nagy korszakát a második világháború vérzivatarára zárja le, és 1947-ben kezdődik az a második korszak, amely már az egyházvezetői tevékenységéről szól. 1947-ben, dr. Csiki Gábor püspöki helynökké történt megválasztásával egyidőben, őt főjegyzővé választja közgyűlésünk, s hogy ezt a munkáját jobban el tudja látni, 1952-ben — bár fájó szívvel hagyva ott szeretett pestlőrinci híveit — a budapesti Hógyes Endre u.-i templomunk lelkészi feladatait veszi át. 1957-ben, dr. Csiki Gábor nyugalomba vonulása után, közgyűlésünk őt választja püspöki helynökké. Ezt a főpásztori felelős feladatot is ugyanazzal a lelkesedéssel végzi, mint korábban minden lelkészi tevékenységét. 1966-ban nyugalomba vonul és ezzel élete második korszaka is lezárult.

Kevesen tudják, hogy immáron néhai Pethő István életének akkor egy harmadik korszaka kezdődik. Nem a pihenés, nem a félrevonulás, hanem nyugdíjasként is az alkotás korszaka. Gyülekezetszervezési, ifjúságnevelési, templomépítési, egyházvezetői problémák

már nem zavarják. Ezeknek gondját letéve, az íróasztal és írógép mellett találja meg az új munkaterületet. Hozzáfog és nagy gonddal rendszerezi, végleges formába másolja prédikációit, ágendáit, beszédeit. A vázlatokat kiegészíti, a gyorsan, egykor lázas sietőséggel írottakat átfésüli, és ahogy gyűlnek, formálódhatnak, alakulnak, szép sorban bekötötte azokat. 75-ik születése napján, élete utolsó nagy ünnepségén mondotta, hogy az így elkészített és rendszerezett beszédek a száma eléri az 1200-at. Milyen hatalmas és szép szellemi termés, amely — hisszük — jelentősen gazdagítja egyházi prédikációs irodalmunkat.

Temetésén, mi, szolgatársai mindannyian azzal az érzéssel álltunk ravatalánál, hogy Pethő István alkotó, lobogó életét nem is lehetett volna szebben lezárni, mint ezzel az írásban maradt, az egész életét átfogó szellemi termékkel.

Test szerint már nincs közöttünk, de lelke, szelleme él. Él, nem csak szereteteiben, hitvesében, gyerme-

keiben, unokáiban, testvéreiben és a vele együtt hosszú évtizedeken keresztül munkálkodó szolgatársai-ban. Él, nemcsak alkotásaiban, írásaiban, hanem ÉL ott az öröklét honában, most már igazán közel az Istenhez. Él azoknak közelében, és azokkal együtt, akik földi életének is legmeghittebb barátai, szeretett és igaz munkatársai voltak. Él József Miklós, dr. Iván László és Bíró Lajos lelkével, szellemével együtt, akiket családján, egyházán túl a legjobban szeretett, akiknek emlékét oly sokszor idézte élete nagy és jelentős alkalmain. Hozzájuk mindig a szeretetből fakadó emlékezés útján közeledett, bizonyossággal annak, hogy a szeretet túlnő a halálon. Mi hisszük, Ő már tudja, hogy az út, az Ő életútja nem volt hiábavaló, mert a hitből fakadó áldozat és szeretet nemcsak a földi létben adja célját és értelmét az életnek, hanem túlnőve a porhüvely, az emberi test halálán, az elmével fölfoghatatlan öröklétnek részesévé válik.

Huszt János

Gondolatok Dürer halálának 450-ik évfordulója alkalmából

1471—1528

Korának nagy művészegyenisége Albrecht Dürer. Munkásságát és jelentőségét könyvtári irodalom ismertette és jellemezte.

Dürer elsősorban festő, bár a grafika erős és jellemző oldala marad mindvégig. Művészi kifejezőmódjának a fa- és rézmetszés a legfőbb eszköze.

Művészetének tárgya igen sokoldalú. Erősen foglalkoztatja a biblia. A vallási vonatkozások mellett azonban a portréművészet, a természetábrázolás minden fajtája

A Dürer család címere

köti le széles érdeklődését. Érdekes számunkra az a kérdés, hogy vajon honnan származnak festészetében a finom cizellált vonalak? Vajon miért marad kedvenc technikája a rézmetszet?

Tudnunk kell, hogy az első rézmetszők ötvösök voltak, s a rézmetszetek gyakran szolgáltak mintául az ötvösművek készítésénél. Gondolataink itt kanyarodnak Dürer családjához.

A nagy művész édesapja ötvösmester volt, aki művészi hajlandóságú fiát korán bevezette az ötvösség mesterségébe. Amikor a tanítvány már kitanulta ezt a mesterséget, kéréssel fordult édesapjához, hogy tanulmányait a jövőben festésszettel szeretné folytatni. Az apa nehezen egyezett bele, hogy fia ne a család ősi művészetét folytassa, hogy festő legyen akkor, amikor az ötvösséget már a nagypapa is nagy sikerrel űzte. A nagypapa Anton Dürer, ill. Thürrer Antal, Magyarországon, a Békés megyei Ajtós községben született. A család neve is innen származik: Dürer=Thürrer=Ajtósi. „Ajtós” kicsi község Gyula város közelében.

A magyarországi családjáról maga a mester írt életrajzi feljegyzéseiben. Édesapjáról festett arcképén pedig — mely ma a firenzei Uffizi féltett kincse — egy névmagyarozó jelvény látható: egy hármassal álló nyitott ajtó. Ez a Dürer címerpajzs az ősi származási helyre utaló emlékezés bizonyítéka.

Gyula város a XV. században virágzó aranyműves-ötvös központ volt. Ide jött Ajtósról 1410-ben Thürrer Antal, a nagy művész nagypapa, és itt lett ötvössé. Fia, id. Dürer Albert, a nagy művész apja már itt született 1427-ben, s Gyula városában tanulta az ötvös mesterséget. Innen vándorolt ki Németalföldre át Nürnbergbe, ahol 1455-ben telepedett le. Német aszszonyt vett feleségül, s itt született meg nagy fia 1471-ben, Albrecht Dürer.

Ugyancsak Gyuláról vándorolt ki id. Dürer Albert László fivérének Miklós nevű fia is, hogy nagybátyja mellett, most már Nürnbergben tanulja ki az ötvösséget.

A nagypapa és apa tehát Magyarországon Ajtóson, ill. Gyulán születtek.

A gondolatok most már viharosan kavarnak. Vajon miért kellett oly sokszor a magyar tehetségeknek kivándorolni? Később, ugyan ki tudja már a nagy világban, hogy nevezetesen a nagyhírű „Dürer” neve Thürrer-en át „Ajtós”-hoz vezet, kicsi község Gyula város mellett, valahol messze Magyarországon...

A magyar kutatók nagy nehézségek árán tudtak fényt deríteni erre az összefüggésre. A török uralom elpusztította Gyula városát, az egykor virágzó ötvös város minden emlékét és a források nyomát.

Ezért merül gondolataiba a magyar ember, amikor a világhírű német mester halálának 450-ik évfordulóját ünnepli az egész világ.

Dr. Kaplay Imréné Schey Ilona dr.

„A HIT ISTEN AJÁNDÉKA”

1968-ban az unitárius egyház Kolozsvárt *Emlékkönyvet* jelentetett meg az unitárius egyház megalapításának négyszázadik évfordulója alkalmából.

E kötet egyik legértékesebb része a fenti címen megjelent válogatás Dávid Ferenc munkáiból, melyet dr. Erdő János, a romániai Egyetemifokú Protestáns Teológiai Intézet ez idei rektor-professzora gyűjtött össze Dávid Ferenc legismertebb magyar nyelvű munkáiból.

Az Unitárius Élet jelen számával kezdődően az 1979. évi számokban részleteket közlünk, emlékezéssel Dávid Ferenc halála négy évszázados évfordulójára. Erről a jövő esztendőben a magyarországi és a romániai magyar unitárius egyházak 1979. augusztus havában külön-külön zsinaton emlékeznek meg.

ISTEN

„Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent, és akit elküldtél, a Jézus Krisztust.”

(Ján 17, 3)

Az Isten értelmes lélek, bölcs, hatalmas, kegyelmes, mindenható, igaz, tiszta, mennynek és földnek teremője, a mi Urunk Krisztusnak szent Atyja.

Istentől az emberbe oltott természetes ismeretek, Isten ígéje, a tapasztalat, mind megerősítenek abban, hogy Isten számszerint egy, ki forrása és eredete mindennek, ki mindennel elegendőképpen bővítközik, adhat mindenkinek mindent, senkinek segítségére vagy tanácsára nem szorul, akitől minden létezőnek kezdete és származása van.

Ő, mivelhogy szám szerint egy, többfelé nem osztható, mert azokat a dolgokat, amik az ő tulajdonai s amikből azt akarta, hogy Őt megismerjük és minden teremtménytől megkülönböztessük, senkivel nem közölte. Ő ugyanis önmagától való teremője és megtartója mindennek, ki megigazít, üdvözít, örökéletet ad, ki azt akarja, hogy teremtményei őt tiszteljék és segítségül hívják, aki volt, van és lesz mindörökké.

Nincs az egész szentírásban világosabb és nyilvánvalóbb tudomány, mint az egy Istentől szóló tudomány. Istent az Írás mindenkor a mi Urunk Jézus Krisztus szent Atyjának mondja, ki mindennek teremője.

Istentől, Pál apostollal ezt valljuk: az egy Atya Istene kívül több Isten nincsen... Nekünk igaz keresztényeknek csak egy Istenünk van, a mindenható Atya, akitől mindennek vannak. Igaz és szilárd alap ez, mely a próféták és apostolok írásaiból és ezzel egyenlő vallástételekből való, melyet soha senki meg nem hamisíthat, sem fel nem bonthat... Nem találjuk sehol a szentírásban, hogy az Isten háromság vagy négyesség volna, vagy pedig lényeg, avagy személyes, hanem hogy egy és egyedülvaló... Következésképpen, mivel az Isten csak egy, nem lehet kettős, sem hármas, sem lényegből, se személyből álló, mert ő csak tiszta, egy lélek.

Sem kettős, sem hármas Istent nem vallok, hanem egyet, ki a mi Urunk a názáreti Jézus Krisztusnak szent Atyja. Az egész szentírás csak az egy Istenre vezet minket.

Isten, mennynek és földnek teremője, Krisztusnak Atyja, ki mindnyájunknak kijelentetett, valahányszor a maga erejét és cselekedeteit eszközök által kinyilvánítani és megmutatni akarta, azt mivelte, hogy azokat tőle mindig megkülönböztessék, úgy, hogy Őt mindennek szerzőjének és létrehozójának, emezeket pedig csak eszközöknek tartsák.

Vétkeznek, akik az Istent nem tisztelik kegyes atyaként, sőt inkább kegyetlen birónak tartják. Az az Isten ugyanis, akinek nevében keresztelkedünk, Atyának nevezi magát.

Lassan, lassan Isten a dolgok végén kezdte el és a mi időnkben akarja Ő szent felsége megtisztítani anyaszentegyházát a té-

Hitviták tüzeben

A Gondolat Könyvkiadó Heckenast Gusztáv szerkesztésében jelenteti meg a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére számot tartó *Magyar Historia* kötetét. E sorozatban jelent meg Bitskey István neves debreceni irodalomtörténész, a XVI. század egyházi küzdelmeit jól ismerő kutató tollából fenti címen egy rendkívül olvasmányos kötet.

A lutheri és kálvini irányzatok hazai elindulásának ismertetése után „MEG NEM BIZONYÍTHATJÁK A HÁROMSÁGOT...” címen a szerző a következő négy fejezetben az unitarizmus és a szombatosság térhódításáról ír: A genfi máglya lángjai; Erdély felé; Dávid Ferenc hitvitái és bukása; A szombatosok — címen.

Fejtegetéseivel részleteikben nem mindenben érthetünk egyet, viszont idézzük munkájából a következő megállapítást: „A tordai országgyűlés 1568. januárjában olyan határozatot hozott, amely példa nélkül áll a korabeli Európában. Kimondotta, hogy minden prédikátor a saját értelme szerint hirdesse az evangéliumot, a közösség pedig vagy elfogadja, vagy más meggyőződésű papot hív, de vallásáért senkit üldözni nem szabad... Ezzel a döntéssel már a fejedelem által is elfogadott unitarizmus is a »bevett vallások« közé emelkedhetett.”

„Néhány hónap elteltével az eddig helvét szellemű erdélyi magyar egyházak papjainak túlnyomó többsége az új felekezethez pártolt, csakúgy, mint a vele már eddig is rokonszenvező fejedelem és a főrendek többsége.” Szól a Dávid és a Blandrata között felmerült hitvitákról, melyek során az addig egymás mellett haladó két nagy ember szembekerült egymással, ami — sok más tényezővel együtt — végül is Dávid bukásához vezetett. A szombatosságról megállapítja, hogy annak létrejöttére hatottak Dávid „radikális bibliakritikai elvei”, de kimondja, hogy „merőben különbözik ez a teológiai álláspont az unitarizmustól.”

Az olvasmányos könyvet az érdeklődők figyelmébe ajánljuk (Gondolat, Budapest, 1978, 250 l.).

A tordai zsinat
négyszázadik évfordulója

E címen érdekes és a történeti forrásokhoz ragaszkodó írás jelent meg a Béke hírnökben. Szigeti Jenő professzor, a Szabadegyházak Tanácsa Lelkészképző Intézete vezetőjének, adventista lelkésznek a tollából.

Dávid Ferenc 1578. márciusára zsinatot hívott össze Tordára. Ekkor már érvényben volt a katolikus fejedelem tilalma, mely az unitáriusok zsinattartási jogát Kolozsvárra és Tordára korlátozta. A szerző idézi Blandrata Györgynek 1578. aug. 3-án J. Paleologushoz írt leveléből az alábbiakat, amelyek fényt vetnek arra, hogy milyen nehéz körülmények között ülészttek eleink Tordán:

velygésektől, és ebben utat is mutatott, mert mind a tanítókat, mind a hallgatókat szent igéje mellett akar megtartani.

Az Istennek önmagának eleitől fogva gondja volt és lesz az ő igazságára.

Ama kegyelmes és felséges Atya Isten, ki a híveit sem Egyiptomban, sem Babilonban el nem hagyta, most mikor az irgalmas-ságának, kegyelmességének ideje eljött, minket sem hagy el, hanem kijelentvén igazságát, az igaz tudományt, kiviszen immár lassan-lassan az antikrisztus fogságából, hogy megvilágosítson minket, mindnyáján, kik ezideig a vakságban éltünk; Babilonból, a zűrzavarból, az Ő anyaszentegyházába kell immár mennünk, az antikrisztustól pedig az igaz Krisztushoz és a végéről az eleire kell térnünk.

Isten, a dicsőségnek és Krisztusnak Atyja, ki a maga mérhetetlen jóságából az antikrisztus sötétségét naponként oszlatgatja, segítsen bennünket az Ő szent lelkével, hogy ismerjük meg az egyetlen egy igaz Istent, Krisztusnak Atyját, és csak őt egyedül hívjuk segítségül és tiszteljük, hogy ez a tisztelet határozott és biztos legyen.

Maga Krisztus, az igazság mestere nyilván tanította, hogy senki mást nem kell segítségül hívni, csak az ő mennyei Atyját, és hogy csupán az az igaz imádat, amit lélekben és igazságban az Atyához intézünk.

Isten amiképpen a békességnek Ura és Istene, azonképpen az ő ajándékait is azért adja az embereknek, hogy a békesség és egyenesség eszközei legyenek.

Vitatkozzanak az emberek valamig akarják, keressék Isten lényegének rejtett voltát, hányják, vessék a személyek sokaságát és forgassák az okosság bölcsességét, de az az örökélet, hogy csak tégedet egyedül való Istent ismerjenek és akit elküldöttél a Jézus Krisztust. Aki ezt hiszi, üdvözülni. És valaki más evangéliumot prédikálna, vagy ehhez valamit ragasztana, az Isten ítéletét viseli.

Hiszünk egy Istenben, ki az az Atya, akitől mindenek vannak és mi ő benne. Ő egyedül fő, felséges és magasságbeli. Egyedül láthatatlan, bölcs és hatalmas. Egyedül mindenekfelett való Isten, egyedül igaz Isten, egyedül Atya, kinél több nincsen. A mi megigazulásunk egyedüli kútfeje. Ő a világosság Atyja, mindenkinél nagyobb; Krisztusnak Istene és Atyja.

Ő benne, az egy magasságbeli Istenben, Krisztusnak Atyjában, mennynek és földnek teremőjében erős hittel hiszünk, először azért, hogy csak Ő egyedül, véghetetlen irgalmasságával üdvözített minket az újjászületés, a keresztség és a szentlélek megújítása által.

JÉZUS

Szeretem az én Krisztusomat, hogy vérét kiontotta, valóban szenvedett és meghalt, lelkével pedig arra indít, hogy életemet kezébe adjam, és bizonyos legyek, hogy megőriz és örökéletet ad.

Elégedjünk meg Krisztus világos és egyszerű tanításával, amidőn ezt mondja: az pedig az örök élet, hogy téged (Szerelmes Atyám) higgyenek egyedül egy bizony Istennek és hogy Jézus az elbocsátott Krisztus. Atyámfiai, keresztények, ha ez az örökélet, mit kívánunk többet? Hiszen csak az örökéletet és az örök boldogságot keressük. S ha ezt megtaláljuk az egy Atya Isten és Jézus Krisztus ismeretében, mit bújdosunk az antikrisztus útján? Jól hallod, Krisztus Urunk nem tanít sem a lényegről, sem a személyről, sem az öröktől fogva való Fiúról, sem a kettős Krisztusról. De tanít az egy Atya Isten ismeretéről, aki egy bizony Isten, és a názáreti Jézusról, aki a Krisztus, az igaz Messiás.

Önmagunk megtagadása által leszünk Krisztusnak igaz tanítványai, felvéve a keresztet, követjük őt és taníttatunk általa.

Nekünk nem Athanasziust, hanem amit Krisztus mond, azt kell követnünk. Senki más alapot nem vethet, mint amit ő vetett. Emellett kell megmaradnunk.

Az Istennek Fia erre tanít: „Ez az örök élet, hogy megismerjenek tégedet csak egyedül igaz Istennek és akit elküldöttél a Jézus Krisztust”. Athanasius pedig és akik őt követik, ellenkező dologra tanítanak: „Valaki üdvözülni akar, szükség mindenekelőtt, hogy a keresztény hitet vallja. A keresztény hit pedig ez, hogy a háromságot az egységben és az egységet a háromságban tiszteljük”.

„Vallásunk papjai — írja Blandrata — 322-en, a legszebb rendben és törvényes módon mindenki bámulatára közzsíratot tartottak. Behozott az általános papság — communio prophetica, az egyház közönséges hitvallása megállapított...” E zsinati határozat szerint a lelkészeknek jogukban állt meggyőződésüket szabadon hirdetni. Ezzel a joggal élt Dávid Ferenc is. Ez is egyik oka lett korai tragédiájának.

A cikk minden megállapításával nem értünk egyet, azonban azzal most vitatkozni nem kívánunk. Örvendünk azonban annak, hogy Dávid Ferenc sorsa külső nehézségeire, más egyházak illetékesei is rámutattak.

Ibrahim Müteferrika

Dr. Gergely Pál egyik napilapunk márciusi számában Ibrahim Müteferrikáról (1674—1747) mint az arabetűs török nyomda magyar alapítójáról emlékezett meg. A megemlékezés szerint Müteferrika 23 török nyelvű nyomtatott kötetet jelentetett meg, melyek ma a török nemzeti könyvtárak értékei.

A Magyar Nemzet egyik későbbi számában Horváth J. József megjegyzéseket fűz dr. Gergely Pál olvasói leveléhez. Megállapítja, hogy „a magyarból törökké és törökként halhatatlanná lett egykori hazánkfiáról, Ibrahim Müteferrikáról, sajnos, meglehetősen keveset tud a nagyközönség”. Idézi Niyazi Berkes török kutatót, aki az életrajzi adatokat is megkérdőjelezi. „Berkes arra a következtetésre jutott, hogy Ibrahim — akinek eredeti magyar neve alighanem örökre feledésbe merült — nem lehetett kálvinista, mint ezt eddig tudni vélték, hanem az unitáriusok felekezetéhez tartozott. Az unitáriusok fokozódó üldözése, majd kolozsvári kollégiumuk 1689-ben bekövetkezett bezárása után valószínűleg önszántából emigrált Törökországba, ahol, mint anynyi más sorstársa, eltörökösödött.” Ő volt az első, aki török földön török nyelvű könyvek nyomtatására vállalkozott — szögezi le Horváth.

Rákóczi tolmácsként is dolgozott, és e tiszttét a fejedelem haláláig megtartotta. Az általa kiadott ritka török ösnyomtatványok több kötete a Széchényi Könyvtárban és Horváth J. József magángyűjteményében található.

Erdélyi könyvek és a pfalzi antitrinitáriusok

Dán Róbertnek könyvei és tanulmányai jelentek meg az elmúlt években, melyek a XVI. századi erdélyi antitrinitárius-unitárius mozgalom történetének különböző pontjait világították meg.

E sorozatba tartozik a Magyar Könyvszemle 1977. évi 3., nemrégiben nyomdából kikerült számában a fenti címen olvasható tanulmánya is (a 223—231. lapokon).

Az antitrinitáriussággal vádolt és a heidelbergi piactéren 1572. dec.

Szükség megtanulnunk, hogy Krisztus milyen törvénnyel igazgatja és vezeti híveit az igazságra, életre és a dicsőségre. Ezt a törvényt nem köztáblára írták, mint Mózes által a zsidó népnek adott törvényt, hanem szívünkbe; nem a külső félelem és rabság szolgálatát mutatja meg, hanem az életnek és kegyelemnek lelkét, mert a törvény Mózesből van, a kegyelem pedig Krisztusból.

Krisztus Máté 6., Lukács 6., János 4. és más egyebütt, ahol az imádkozás formáját elénk tárja és megtanít arra, miképpen kell imádkozni, a közbenjáróban való bizalmunkról semmi említést nem tesz, hanem arra tanít, hogy állhatatosan kell imádkozni s azt ígéri, hogy az Atya Isten kéréseinket meg fogja hallgatni.

Nincs is az Újszövetségben megparancsolva, hogy a Krisztus közbenjárásával hívjuk segítségül az Atyát. Krisztus által azért nyílik út nekünk az Atyához, mert ő fölfektette a módot és utat arra, hogy az Atyát megismerjük s hozzá járulhassunk.

Azért az Atya szigorú parancsára, az ő dicsősége és tisztelete megőrzésének vágyától ösztönözött, állandóan azt hajtogassuk, hogy csak az egy Istent, Krisztusnak Atyját kell segítségül hívni, nem pedig magát Krisztust, sem a szentlelkét, sem a meghalt szenteket, vagy más valakit Istenen, Krisztus Atyján kívül.

Minekünk, kik a keresztény nevet viseljük, Krisztusunktól és az ő tanításától kell függünk.

23-án lefejezett Johann Sylvan egykori laudenburgi kálvinista szuperintendens (esperes) tragédiája ismert, és sokat tudunk ma már két társa, Neuser és Vehe-Glirius életéről és eszmévilágáról is. E tanulmány — egykori periratokat ismertetve — a részletekre vonatkozóan bővíti ismereteinket.

Egyetértünk az értekezés záró megállapításával: „... az erdélyi könyvek hatására antitrinitáriussá lett pfalzi lelkészek iratanyagának ismételt átvizsgálása, a könyvtörténeti motívumokon túl, az európai eszmétörténet ismeretlen tényezőjére hívják fel a figyelmet. Rávilágítanak, hogy a korábban kizárólagosnak tekintett nyugat-keleti eszméáramlás mellett egy párhuzamos, de ellentétes irányú kelet-nyugati vonulatú ideológiai hatás is érvényesült. Ebben pedig kiemelkedő szerepük volt a XVI. század hatvanas éveinek végén készült erdélyi kéziratoknak és nyomtatott könyveknek.”

A zsoltárfordító Thordai János

A régi unitárius egyháztörténetírás szerint János Zsigmond halála és Dávid Ferenc elítéltetése után az erdélyi unitarizmus a hanyatlás útjára lép. Botár Imre „Az unitárius egyház a Báthoriak korában” c. tanulmányában ezt az állítást cáfolandó, Veres Endréné és a jezsuita Possevinora hivatkozva kimutatja, hogy a Báthoriak idejében a vezető pozíciókat többségükben az unitáriusok töltik be, papjaik jó felkészültségűek és virágzó városi eklézsiákkal rendelkeznek.

Botár Imrénél ez a megállapítása részben Bethlen Gábor fejedelemségének idejére is vonatkoztatható. Az unitáriusokat ért anyagi veszteségek ellenére a szellemi élet irányításából kivesszük részüket. Ezt bizonyítja az unitárius Thordai János, akinek zsoltárfordítása 1627-ben készül el, de nyomtatásban csak 340 évvel később, 1967-ben jelenik meg az Akadémiai Kiadó gondozásában, „A Régi Magyar Könyvtár” 4. kötete, „Az unitáriusok költészete” c. könyvben.

Az Unitárius Élet f. évi 2. számában megemlítettem, hogy Thordai a kolozsvári unitárius iskola tanáraként fordítja le az ó-testamentumi idők legszebb vallásos költeményeit, a zsoltárokat, és hogy ezt a zsoltárfordítást Keserű Bálint az Irodalomtörténeti dolgozatok 34. füzeteként megjelenő „Epiktetosz magyarul — a XVII. sz. elején” c. tanulmányában a hazai reneszánsz irodalom legjelentősebb alkotásának mondja.

Maguk a zsoltárok: Dávid királynak tulajdonított vallásos versek, melyeket az ó-testamentumi időkben húros hangszerek pengetése mellett énekelnek a templomi ünnepségeken. Ezek a zsoltárok az Isten és az ember együvértartozásának gondolatát fejezik ki, s hangot adnak annak a reménységnek, hogy a hatalmas Isten örökös a gyöngének bizonyuló ember felett. Ezt a megérzést a 70. zsoltár első verse — Thordai fordításában — így adja vissza:

„Vigyázz értem, Úr Isten! És légy gyámol ügyemben,
Segélj meg, s örömet adj búsult szívembe,
Vigasztalj meg lelkemben.”
(L: Unitárius Énekeskönyv 193. ének.)

Összehasonlításképp álljon itt a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Bibliafordító Szakbizottsága által végzett azonos szövegfordítás:

„Istenem, ments meg engem, Uram siess segítségem-
[re,
Szégyenkezzenek és piruljanak, akik életemre
[törnek.”

Nem nehéz megállapítani, hogy a mondanivaló szépsége, a kifejezőmód gazdagsága még ma is a 340 évvel ezelőtti fordítás javára billenti a mérleget. Méltán jut eszünkbe a XVII. sz. végén élt színműíró, az unitárius Felvinczi György, a polgári kultúra egyik barokkos ízlésű képviselője, aki úgy nyilatkozott, hogy a zsoltárokat „magyar nyelven Thordainál szebben nem énekelte senki.”

Azonban a zsoltároknak a XVII. sz. elején még van egy, a megelőző századból átnyúló értelmezése. Ahhoz a küzdelemhez való erőnyerés, amelyet a reformáció vív a római egyházzal. A mi vonatkozásunkban, a visszafejlődésre kényszerített unitarizmus az ortodox egyházakkal. Ennek az időszaknak fő vallási témája Jézus isten- vagy embervoltának kérdése. Az, hogy Jézus egylényegű-e az Atyával. Isten-e vagy ember? Üdvösséget adó-e, vagy a tökéletességre vezető utak föltárája? Az ezekben a kérdésekben való állásfoglalásra az elfoglaltság és a türelmetlenség nyomja rá a bélyegét. Feledésbe merül a megelőző század közepén munkálkodó Sommer János prófétai jövőbelátása, aki Pirnát „Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren” c. munkája szerint az Acontius féle „A sátán cselszövései” c. munka átdolgozott előszavában nemcsak a vallásos türelem igényével lép föl, hanem kifejezésre juttatja azt a meglátását is, hogy az egyházak együtt fognak munkálkodni Isten országa eljövételén.

Thordai zsoltárfordítása is ezt a célt kívánja elérhetővé tenni. Stoll Béla „Az unitáriusok költészete” c. munkában említi, hogy Thordai zsoltárfordítása — amelyet a fordító legjelentősebb alkotásának ítél — egyfelől egyházi szükséglet kielégítését szolgálja, másfelől az unitarizmusnak a szombatosoktól való elhatárolását kívánja előmozdítani, akik kisajátítva az unitárius Bogáti zsoltárait, az üldözésektől menekülendő, magukat az unitáriusokkal azonosítják. Keserű Bálint említett tanulmányában, kitérve Thordai zsoltárfordító tevékenységére, főlegemlíti, hogy a Thordai zsoltárai a kezdeti népszerűség után a feledés homályába merülnek, s azoknak szépségét csak a XIX. sz.-ban fedezik föl újra. Elsősorban Kriza János, az irodalmár püspök, aki Toldy Ferencnek küldött levelében a zsoltárfordítás görbületességére hívja föl a figyelmet. A soron következő Thordai-fölfedező Kanyaró Ferenc, aki a munkát az első unitárius zsoltárfordító és a fordítás szövegébe a kor eseményeit is beleszövő Bogáti Fazekas Miklós munkája fölé emeli. Kanyaró kiemeli Thordai újszerű aktualizálási törekvését, a merész összevonásokat és a jellegzetes szócsonkításokat. Nap-

jainkban a zsoltárfordításban Rimay-hatást kereső Zentai Mária (Rimay-hatás Thordai János zsoltáiraiban. *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, XIII. Szeged, 1973.) a fordításban jelentkező sztoikus világszemléletet hangsúlyozza. Szerinte Thordai fordításával változatosan mutatja be az ember bűnös voltát, büntudatát és szenvedését. Figyelmet érdemlőnek minősíti a rágalomtól és a hazugságtól való félelem hangsúlyozását, és a gyarló emberrel szemben Isten hatalmának és nagyságának érzékeltetését.

Thordai zsoltárfordításának népszerűségére jellemző, hogy a keletkezése utáni közvetlen időkben sokan lemásolják, s így az kézirat formájában terjed: „Az unitáriusok költészete” c. munka főlemli, hogy Thordai egyes zsoltárai megtalálhatók az „Isteni dicséret, imádságos és vigasztaló énekek” c. könyv 2. és 3. kiadásában; Abruzyi György könyvnyomtató 1655-

ből való kéziratában; az 1657 előtti Thordai Kódexben; Felvinczi György által 1676-ban másolt kódexben és az Unitárius Graduálban. Thordai zsoltárfordításai azonban ott vannak a mai használatban levő Unitárius Énekeskönyvben is, a 17, 182, 187, 193, 205, 207, 212 és 269-es számozások alatt. Liturgikus használatuk meglehetősen ritka. Pedig érdemes volna azokat minél több helyen és több alkalommal használni. Keszű Bálint Thordai elemzésében szövésteszti, hogy zsoltárfordításában föllelhető az antik kultúra alapos ismerete és annak úttörőként való alkalmazása. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a zsoltárfordítással Thordai nemcsak egyházának tett szolgálatot, hanem az európai reneszánsz költészet eszményének megvalósítását is elősegítette, akkor igazán méltó emlékezni arra az elődre, aki 351 évvel ezelőtt ültette át magyar nyelvre a zsoltárokat.

Kelemen Miklós

„AZ ÉLET KÖTELESSÉG”

— Ferencz József kolozsvári unitárius püspök halálának ötvenedik évfordulója alkalmából május 6-án Budapesten tartott felolvasás kivonatos szövege.

Amikor Ferencz József püspökünkéről — 1835—1928 — halálának 50. évfordulója alkalmával megemlékezünk, életművének megítélésénél abból kell kiindulnunk: milyen körülmények között kezdte munkásságát, milyen célokért munkálkodott, milyen eredményeket ért el, és amikor 93 éves korában elhunyt, mit hagyott maga után.

Nagy hibát követnénk el, ha munkásságának megítélésénél azokat a körülményeket tekintenők irányadóul, amelyekbe a mi nemzedékünk beleszületett, vagy amelyek között jelenleg élünk.

Amikor a pozsonyi országgyűlés az 1848. évi XX. törvény 1. §-ában az unitárius vallást Magyarországon is bevett vallásfelekezettnek nyilvánította, lényegében a dési egyesség megkötöttségei között élő, a Dávid Ferenc-i hitelveknek kényszerből sok mindenben meg nem felelő tanokat valló hitfelekezetet nyilvánította bevett vallásnak.

A szabadságharc leverése utáni idők, az abszolutizmus súlyos esztendői semmiképpen nem voltak alkalmasak arra, hogy az unitárius hitfelekezet, a Dávid Ferenc-i útra visszatérve, azt a helyet foglalja el a magyar társadalom életében, amelyet haladó eszméinél fogva megérdemelt. Az unitárius hitfelekezet megújítása Ferencz József nagy elődje, a költői lelkületű Kriza János alatt kezdődött el, de ezt a munkát püspökségének 52 éve alatt Ferencz József végezte el. Csak utólag tudjuk helyesen megítélni, hogy az 1876-ban, fiatalon, 40 évesen püspökké választott, nem

kifogástalan egészségű Ferencz József milyen feladatok vártak, s valójában mit is végzett el.

Az egykorú feljegyzések szerint megválasztását nagy műveltsége, irodalmi munkássága és nagyhatású szónoki képessége eredményezték. Ma talán nem is tudjuk kellően értékelni, hogy milyen sokat jelentett a megjelenése idején annyira újszerű, az unitárius ifjúságnak szánt, számos kiadást megért és többször reformált tartalmú Kátéja. — majd az „Unitárius Kis Tükör”, alcíme szerint az unitárius egyház történetének, hitelveinek, egyházalkotmányának és szertartásainak rövid foglalata.

Az első, magyar nyelven 1854-ben kiadott Katechézis még magán viselte a dési complanatio megkötöttségeit, de az 1875-ben megjelent, Ferencz József által szerkesztett Káté új, III. kiadása nagy lépés volt a tiszta unitárius hitelvek ismertté tétele és elterjesztése felé. Szerzője a Káté első két kiadásában még nem szakíthatott radikálisan az 1854-ben kiadott „Katechézis” kötöttségeivel, de azoktól lassan, szinte észrevétlenül eltávolodik, mégpedig nem elhanyagolható mértékben az amerikai és angol unitáriusokkal felvett kapcsolatok és az ottani nagy unitárius gondolkodók műveinek ösztönző hatása alatt. Ezzel párhuzamosan egyéb irodalmi munkásságában már a feltétlen szabadelvűség hívének mutatkozik.

A nagy változás egyik szembevető eredménye a hitelveinknek megfelelő új hitvallás, a mi „Hiszek-egy”-ünk megfogalmazása. Ferencz József a Kátét lépésről lépésre reformálva eljutott addig a határig, ameddig egy magát kereszténynek valló egyház elmehe, s az évszázados tilalmak után egyházunk újra ráhelyezkedett Dávid Ferenc álláspontjára, bölcs mérséklettel egyeztetve hitelveinket a XIX. század második felében egyre határozottabban megnyilvánuló szabadelvűséggel.

A középiskolai és képezdei tanulók számára írt hittankönyve, egyházzertartási dolgozatai mellett egyik szerkesztője és termékeny munkatársa volt a ma is megjelenő, 1861-ben alapított egyházi folyóiratunknak, a Keresztény Magvetőnek, és irodalmi munkásságának értékes eredménye a nagy amerikai unitárius teológus, Channing egyes műveinek munkaközösségben végzett magyarra fordítása és kiadása is.

Nehéz feladatot jelentett felelős órhelyen állva a kiegyezés utáni Magyarországon vigyázni egyházunk tekintélyére, és megtalálni számára a helyes utat. Ferencz József ezt sikerrel oldotta meg. A támadásokban egyházunknak egyrészt a polgári házassági jog szabályozása előtti, a kérdésben elfoglalt szabadabb felfogásáért, másrészt azért a letagadhatatlan vonzóerőért volt része, melyet a szabadelvű haladóbb gondolkodású és a tradicionális előítéletekkel bátran szakítani merő olyan emberekre gyakorolt, akik lelkiismereti ellentétbe kerültek annak a hitfelekezetnek hittételeivel, dogmaival, amelybe beleszülettek, de keresztények akartak maradni vagy lenni.

Ferencz József a nemegyszer durva, egyházunknak nemcsak a protestáns egyházak közé tartozását, ha-

nem még keresztény voltát is tagadni kívánó támadásokra határozottan, az igazságba vetett erős hittel mindig méltóságteljesen reagált. Ugyanígy lépett fel akkor is, amikor a „Ne temere” pápai dekrétum egyes házasságok esetében olyan lelki kényszert alkalmazó szabályozást kívánt tételes törvényeink ellenére rendszeresíteni, amely az egyenlő elbánás elvének megtagadásával a katolikus egyháznak jogosulatlan előnyt biztosított volna.

Ferencz József mind irodalmi működése során, mind beszédeiben és közéleti szereplésekor mindenkor a lelkiismereti szabadság, a haladás, a szabadelvűség mellett szállt síkra, bátran vállalva és vallva Dávid Ferenc évszázadokon át rejtve őrzött eszméit.

Püspöksége idején az ő jelentős személyes fáradozása eredményeként felépült a kolozsvári, valamint a székeskeresztúri gimnáziumunk új épülete. Kolozsváron a piaristáknak és a reformátusoknak is működött gimnáziuma, — az unitárius gimnáziumok növendékeinek jelentős része mégis ama református, katolikus és zsidó szülők gyermekei közül került ki, akik megmaradtak ugyan tradicionális vallási kötelekükben, de gyermekeiket a szabadelvűség, a haladás szellemében kívánták neveltetni. Jól esik arra gondolni, hogy ezek a más vallású növendékek az iskola padjai közül kikerülve milyen megbecsüléssel és szeretettel nyilatkoztak azokról az iskolákról, ahol soha meggyőződésüket befolyásolni nem akarták, és ahol a lelkiismereti szabadság, a szabadelvűség eszméit gyökereltették meg lelkükben.

Ferencz József bölcs mérséklete, a testvérfelekezettel való helyes kapcsolattartás felismerése és gyakorlása akkor hozta meg a legszebb eredményt, amikor eljött a nagy próbatétel ideje. Püspökségének több mint fél évszázada alatt nemcsak a kiegyezés utáni évek, a „nagy béke” éveinek felvirágzását érte meg, hanem az első világháború következményeként az ország összeomlásának nehéz idejét is. Erdély magyar lakossága egyik napról a másikra nemzeti kisebbséggé lett, mely a királyi Románia friss és túlzó nacionalista magatartása miatt számos sérelemnek, üldöztetésnek volt kitéve.

Nem volt könnyű a megváltozott körülmények között megtalálni a helyes magatartás útját, és tragikus sors várt volna a Romániához csatolt területek magyarságára, ha ezeket a nehézségeket a felekezeti gyűlölködés is fokozta volna. Meghatottan kell visszaemlékeznünk arra, hogy e vészterhes időkben a magyar egyházak püspökei a régi tusakodásokat elfeledve, egymásra találtak, és testvéri kézfogással néztek szembe az új helyzettel.

E közösen kialakított józanabb légkör egyik szép

bizonyítéka volt, hogy amikor az előző, sok évtizedes munkásságának egyik eredményeként az angol és amerikai unitáriusok elsőként látogatták meg az új helyzetbe került erdélyi hittestvéreket a segíteni akarás becsületes szándékával, az egyik ilyen alkalommal a küldöttség vezetője elé a már aggkorú Ferencz József és a római katolikusok nagytekintélyű püspöke, Majláth Gusztáv Károly karonfogva mentek, nem is kis, de annál kellemesebb meglepetésére a vendégeknek.

Hangsúlyozni kell azt is, amikor az első világháború utáni működésére emlékezünk, hogy Ferencz József a változott állami helyzetben is mindenkor bölcsen, s úgy kormányozta egyházát, hogy az egyháznak és híveinek érdekeit szolgálta. Bölcs mérsékletét a román állam vezetői is tisztelettel és megbecsüléssel ismerték el.

Korántsem merném állítani, hogy egy nagy közösség életét, eredményeit egyetlen vezető személyiség irányítása határozza meg. Ferencz József püspöksége idején is számos közeli és távolabbi munkatársának, egyházunk sok jó fiának igyekezete és munkája kellett ahhoz, hogy az addig — különösen a mai Magyarország területén — alig ismert vagy félreismert kis létszámú egyház elérhesse azt a megbecsülést, amelyet múltja és haladó eszméi alapján megérdemel.

Mégis elmondhatjuk, hogy kiváló személyes tulajdonságaival, egyházunk életében Ferencz József püspökünk személyiségének, vezetői tevékenységének döntő jelentősége volt.

Egy időben szűkre szabott megemlékezés nem alkalmas arra, hogy egy hosszú és igen tevékeny élet minden eredményéről, vállalt és elvégzett feladatairól teljes képet adjon. Részletesebben kellene beszélni irodalmi munkásságáról, szervező tevékenységéről, különösen a budapesti egyházközösség megalakulásában és a Nagy Ignác utcai templomunk megépítésében szerzett érdemeiről, a külföldi kapcsolatok kiépítésében végzett munkájáról.

A kilencvenhárom évre terjedő élet és 52 évi püspöki működés emléke visszaível egy elmúlt évszázadba, és amikor most, az alapjaiban megváltozott világban, a nagy öreg, Ferencz József alakját, munkásságát felidézünk, és választ próbáltunk adni arra, hogy mi tette őt igazán nagygyá, hogy mi az a tanulság, amit mi, utódok, életéből és munkásságából levonhatunk, azt hiszem abban a jelszóban találjuk meg a feleletet, amit ő írt az életére vonatkozó feljegyzései elejére: „Az élet kötelesség”.

Nagy ember pedig az, aki a rá váró kötelességet felismeri, vállalja, és hűséggel teljesíti.

Dr. Vernes Gyula

Isten megtestesülésének mítosza

Ezzel a címmel jelent meg a tavalyi év, angol kiadványainak egyik legnagyobb sikere. A szerkesztő, a híres angol teológiai professzor, John Hick.

A könyv tíz esszét tartalmaz, híres anglikán teológusok tollából. Köztük kiváló professzorom, Maurice Wiles nevével találkozunk, aki egyben az Anglikán Egyház Tantételei Bizottságának elnöke. Itt anglikán teológusok nyilvánítanak véleményt, szokatlanul szabadelvű módon.

T. S. Eliot mondta: „A kereszténységnek mindig alkalmazkodnia kell valamihez, amit hinni lehet.” A keresztény teológia változása, fejlődése lényeges kérdés.

Fontos keresztény dogmát érintenek a szerzők: Istennek Jézus Krisztusban való megtestesülése, vagyis ennek mítosza a téma. S az anglikánok által újonnan megfogal-

mazott felismerés: Jézus Isten által küldött ember, aki az isteni célokban kapott szerepet, s csak későbbi keletű az a felfogás, hogy Ő a Szentháromság második alakja, vagyis isteni személy.

Michael Goulder írja „A keresztény mítosz kettős gyökere” c. tanulmányában, kettősségen a zsidó és a szamaritánus elemeket értve: „Az inkarnáció ma már hihetetlen, s a mi generációnk hivatott arra, hogy újra formálja a krisztológiát. Mint egyetemes keresztények, tisztelettel fogadjuk Jézus és első követőinek hitét. De a megtestesülés számomra teljesen nélkülözhetőnek tűnik.”

Frances Young mintegy folytatja az előbbi gondolatokat. Kettős gyökerről, vagy összekuszált mítoszok tömegéről van szó? — teszi fel a kérdést. „Attól függetlenül, hogy sikerül-e felfedeznünk, vagy nem a

megtestesülés hitének pontos eredetét, az világos, hogy természeténél fogva a transzcendentális világhoz tartozik.”

Don Cupitt írja, hogy hosszú utat futott be ez a tétel, míg meghatározott dogmává lett. S az inkarnáció tana inkább a dogmán, mint Jézus tanításának tradícióján nyugszik. Az újszövetségi apostoli szerzők aligha tudhattak a későbbi egyházatyák krisztológiájáról. „A kereszténység elpogányosodásának egyik példája, az Egyházak Világtanácsának egyezménye, mely a »Jézus Krisztus Úr és Megváltó« elvet képviseli” — vallja Cupitt.

„A kalcedóniai krisztológia távoli őse lehetne a mai hitetlenségnek: vele kezdődik az áhitat középpontjának eltávolodása Istentől az ember felé” — folytatta Cupitt, s az „Isten Anya” kifejezés szerint prima facie istenkáromlás.

A megtestesülés tanának volt néhány ártalmas hatása Jézus küldetésének, Istenhez való kapcsolatának, s az Istenben való hitnek megértésére.

Maurice Wiles vallja: "... az inkarnáció megközelítését illetően, az a javaslatom lenne, hogy egy alkotóbb távlatot kell szolgáltatnunk, mely hosszú távon segíthet, nemcsak a teológiai problémák tisztább látásában, hanem a hit forrásainak, eszközeinek gazdagabb megfogalmazásában is." Visszautasítja, sőt lehetetlennek tartja a kalcedóniai zsinat dogmáját: két természet egy személyben.

Ezek a tiszteletre méltó anglikán tudósok hitünk tanításához igen közel állnak. Persze nehéz megtörni a tradíciókat, már maga a szabadgondolkodás ténye teológiai forradalomnak számít, nehezen mondanak el-

lent saját egyházuk dogmáinak, leg-
többjük hisz az inkarnációban, de
vannak, akik inkább mítosznak,
mint valóságnak tartják.

Egyházunkról nem esik említés a könyvben, az unitarizmus mindössze kétszer, az „egy felső létezőben” való hitként szerepel.

A kiváltott viták során kifogásolták, hogy a szerzők nem nyújtanak kész, teljes eredményt. Céljuk azonban inkább az volt, hogy kérdéseket vessenek fel, dogmatikus válaszadások nélkül. Az, hogy kiszélesítsék Jézus és egyházának befolyását, mintsem hogy megzavarják a keresztények hitét. A kereszténység csak akkor lehet őszintén hihető, ha továbbra is nyitva áll az igazság-
nak.

Természetesen a mű felháborodást keltett egyes anglikán egyházi körökben, s hamar megszületett a vá-

lasz „Az inkarnáció igazsága” címmel. A vita azonban ezzel nem zárult le.

Nekünk, szabadelvű keresztényeknek, könnyebb helyzetünk van, hisz nyitott kapukkal állunk az új ideológiai irányzatok előtt, az ész uralma fontos szerepet játszik felfogásunkban. Számunkra csak öröm, ha hasonló gondolatokkal találkozhatunk a dogmatikus keresztény egyházakon belül is.

Meg kell azonban értenünk problémáinkat, ha a hitt dolgok fölötti elgondolkodás közben saját egyházunkkal kerülnek összeütközésbe.

Neves angol unitárius teológus elődünk, James Martineau írta: „Az inkarnáció igaz, nem kizárólagosan a krisztusi, hanem az egyetemes emberi, és az örök isteni.”

Szent-Iványi Ilona

Tolna és az 1588. évi pécsi hitvita

Az unitarizmus 1588-ban másodízben is megpróbálta a behatolást Tolnára. Jelenlétének ezúttal már semmi nyoma sem volt a városban. Ez a kísérlet a Tolnára átutazó és megszálló pécsi unitárius kereskedők propagandájára támaszkodott. A feszült helyzetben a tolnai iskola egyik tanulója pécsi barátjához írt levelében triviális, sőt trágár szavakkal fejezte ki az unitárius vallásról táplált lenéző véleményét. A levél tartalma a pécsi diák révén nyilvánosságra került, s az ottani unitáriusok közt nagy felháborodást keltett, de magát a tolnai iskolát is rossz hírbe keverte. Még élesebbé vált az ellentét akkor, mikor Decsi Gáspár, a tolnai reformátusok lelkesze eltiltotta híveit attól, hogy a pécsiekkel vendégeskedjenek, s nekik szállást adjanak, vagyis, hogy a pécsi unitáriusokkal érintkezzenek. Ennek következményeként kellemetlenül érintette a pécsi unitárius kereskedőket, hogy az 1588 áprilisának végén tartandó dunaföldvári vásárra utaztukban Kürtösi János tolnai polgárnál rideg fogadtatásra találtak. A helyzet tartóhatatlanságára való tekintettel maga a házigazda tanácsolta a pécsieknek, hogy a dolgok tisztázása végett keressék fel Decsi Gáspárt, s kérjék meg, vagy ő menjen el Pécsre, vagy pedig a pécsi unitárius papot hívassa Tolnára, és rendezzenek vitát. Decsi ekkor nyíltan megmondta azoknak, hogy a vendégszeretet felmondása vallási álláspontjuk miatt történt, egyébként a hitvitát illetően válaszát a dunaföldvári vásárra ígérte. Végül is Decsi Dunaföldváron kitért a vita elől, viszont a vásáron jelenlevő Skaricza Máté ráckevei lelkész értesülve a dologról, vállalta Pécsen a kívánt hitvitát a reformátusok részéről való helytállást — amennyiben hívei is hozzájárulnának —, melyre nézve végleges válaszát Szent Margit napjáig (júl. 13.) ígérte a pécsieknek (52).

Közben azonban történt valami, ami a pécsi unitáriusokban vérmes reményeket támasztott. Bereki András, aki 1579 óta Tolnán káplánja volt Decsi Gáspárnak, már farsang óta levelezésben állott a pécsi unitárius pappal, Válaszúti Györggyel. Ennek eredménye az lett, hogy Mihály István pécsi unitárius kereskedő Bereki Andrást 1588. július elején saját kocsi-ján Pécsre szöktette, hol az nyilvánosan csatlakozott az unitáriusokhoz, miután öccsét, Bereki Istvánt már előbb a pécsi unitárius iskola tanítóságára elengedte. E szerencsés fordulat után a pécsiek 1588. júl. 15-én megkeresték a tolnaiakat a Pécsen vagy Tolnán tartandó hitvita ügyében. A tolnaiak azonban júl. 27-én kelt válaszukban kitérték e kívánság teljesítése elől. Bereki András erre, látván a tolnaiak szilárd magatartását, megbánta elhamarkodott lépését, s a pécsi unitáriusokat cserben hagyva, Tolnára visszatért. Nem sokkal ezután a pécsiek városuk ügyében hárman Budára mentek, s ott a basánál jártukban összetalálko-

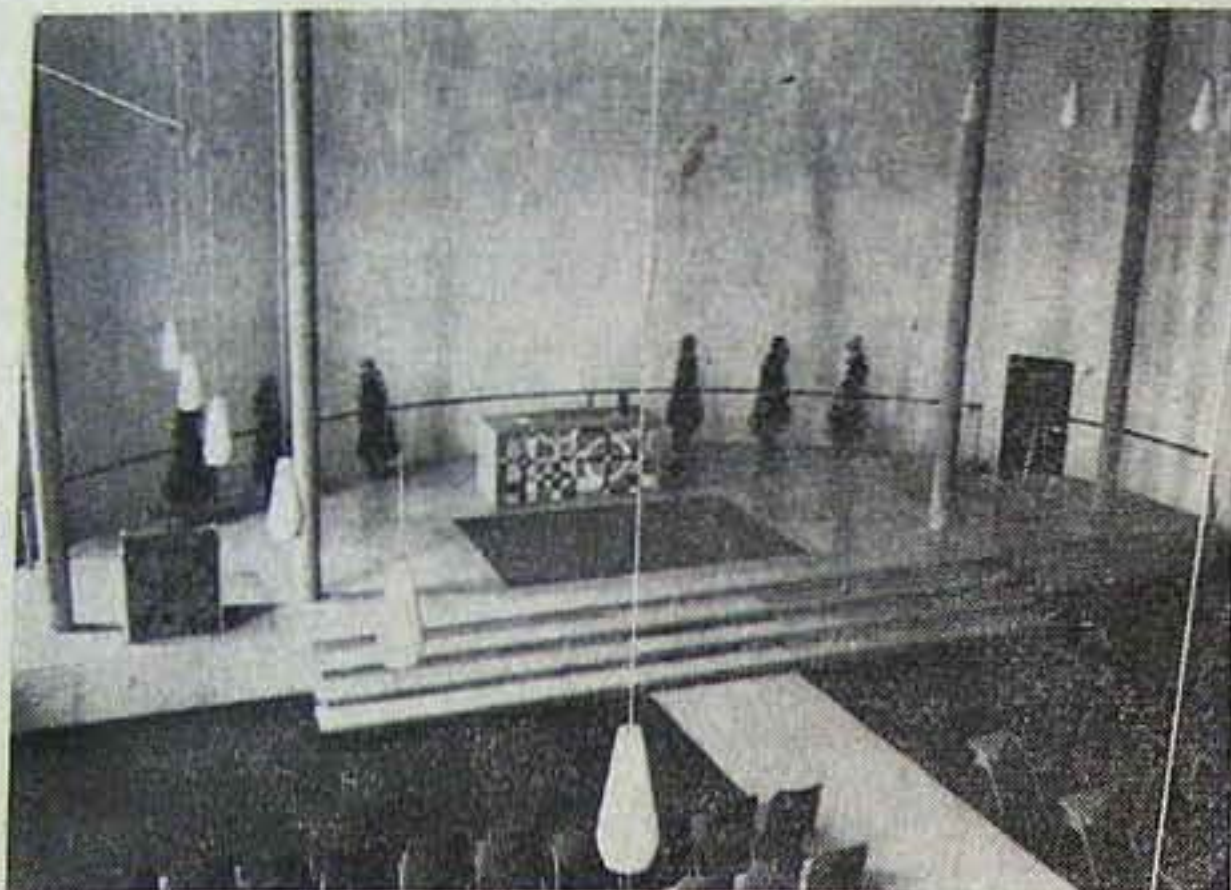
ztak a kevekkel. Azonnal felvették az elejtett szálat, és megállapodtak azokkal, hogy prédikátoruk, Skaricza Máté fog helytállani Pécsen a Válaszúti Györggyel tartandó vitatkozáson, melyet 1588. aug. 29—30. napján meg is tartottak. Ez aktussal azután végképp le is zárult a tolnai reformátusok és a pécsi unitáriusok közti ellentét ügye.

E mérkőzés önmagában véve nem nagy jelentőségű, mégis vannak megszívlelendő tanulságai. Világosan kitűnik belőle a hódoltsági reformáció polgári jellege. A két irányzat hordozói kizárólag mezővárosi polgárok. Foglalkozásra nézve deákok, kereskedők, bér-
lők és tőzsérek. A papok mellett ők az eszme megtestesítői és képviselői. Nem írástudatlan és bárdolatlan emberek, hanem a kor alapfokú latinos műveltségének részesei. Ezen pallérozottságuk megszerzésének előfeltétele mindkét félnél biztosítva volt a tolnai, illetőleg a pécsi latin iskolák működésében, továbbá foglalkozásuk révén kialakult hazai és külföldi polgári összeköttetésekben, s ily módon szerzett tapasztaltságukban és világlátottságukban. Ekként az egyházi élet kultiválása, az iskolára való gondviselés úgy Tolnán, mint Pécsen a polgári világnézet és életforma lényeges eleme. A polgár az egyház tanításának egyik helyen sem passzív elfogadója vagy berendezkedésének alárendeltje, hanem ezeknek öntudatos és harcos képviselője, s e magatartásában saját világnézetét éli meg. Ebben a széles látókörű és racionális környezetben egyedül Decsi Gáspár egyházkormányzata a szűk látókörű és célszerűtlen. Nem csodálható, hogy mikor őmiatta a keresztyén modus vivendi zsákutcába jut, a református Kürtösi János tanácsolja unitárius polgártársainak megoldásul a Tolnán vagy Pécsen megtartandó hitvita nyélbeütését. A református Kürtösi János és a nála időző nyolc pécsi unitárius polgár hisznek abban, hogy a vallási tanítások ellentétei dialektikailag megoldhatók. Decsi Gáspár ugyan a tolnai református egyház részéről útját állja ez elv érvényesülésének, de tagadhatatlan, hogy a továbbiak folyamán unitárius polgárok képviselik mindvégig a Kürtösi által felvetett hitvita eszméjét, s egyáltalában nem lehet állítani, hogy az események ez alakulásával a tolnai református polgárok is bensőleg ne értettek volna egyet. Az unitáriusok magatartásában megragadó az igazságuk győzelmébe vetett hitük, törhetetlen küzdőszellemük és egyben tiszta emberségük is. Lehetetlen észre nem venni, hogy itt a reformáció felett már egészen úrrá vált a humanizmus szelleme. De azt is figyelemre kell méltatni, hogy az ilyen önálló szellemi törekvéseknek egy ideig még kedveztek a társadalmi erők hagyományos megkötöttségétől mentes török hódoltsági viszonyok.

Dr. Kathona Géza

Unitárius istentisztelet Frankfurtban

Frankfurt városában életerős német unitárius gyülekezet él, melynek szép temploma a Fischerfeld utcában már messziről felhívja magára az érdeklődők figyelmét. A templom lelkésze, dr. Walter Meyer, ta-

A frankfurti unitárius templom belső része

valy ősszel megbeszélést folytatott az IARF ülésén ott tartózkodó püspökünkkel. E beszélgetés rendjén merült fel az a gondolat, hogy jó volna e gyülekezetben egy adott alkalommal magyar nyelvű istentiszteletet tartani, melyre meghívánk a Német Szövetségi Köztársaságban élő magyar unitáriusokat.

A gyülekezet, melynek eredete a XIX. század derekának reformista mozgalmaira megy vissza, a háború alatti bombázások idején elvesztette templomát, melyet városi segítséggel építettek fel ismét. Ezt a templomot felajánlották, hogy okt. 1-én magyar istentiszteletet tartsunk. Az istentiszteleten részt vett az egész gyülekezet, és sokan voltak jelen a szomszédos Offenbach város szabadelvű gyülekezetéből is, papjaikkal az élen.

Az istentiszteleten W. Meyer lelkész méltatta a magyar–német unitárius kapcsolatokat, és köszöntötte a távolból jött szolgálattevőket és a magyar vendégeket. D. Gehrman, az IARF főtitkára köszöntötte a megjelenteket, akiknek körében jelen voltak az IARF taggyűléseire tartozó különböző mozgalmak frankfurti és környéki képviselői is.

A gyülekezet énekvezére magyar egyházi dallamokat választott erre az alkalomra, és egy fiatal művész szépen csengő hagon énekelt német fordításban a Téged kereslek könnyeimben kezdetű énekünket. Az angliai Oxfordba utazó Szentiványi Ilona imádkozott szépen, bensőségesen, majd dr. Ferencz József püspök unitárius történelmi emlékeket idéző egyházi beszédet tartott az *Omnia probete* textus alapján.

A frankfurti unitáriusok az istentisztelet után az egyik szép vendéglőben ebédet adtak a vendégek és az istentiszteleten részt vett, az ország különböző városai-ból jött magyar unitáriusok tiszteletére. Köszönet azoknak a híveinknek, akik eljöttek személyesen. Köszönjük azok támogatását és érdeklődését, akik meleg hangú levelükkel és adományaikkal támogatták munkánkat. Hála a német unitárius gyülekezeté, mely még a szép összegű perselypénzt is magyar unitárius irodalmi célokra ajánlotta fel, és utalta át.

UTAZÁS ÉSZAK-AMERIKÁBAN

Bölöni Farkas Sándor könyvének kaliforniai és oxfordi közös kiadása

Nincs még egy magyar útleírás, amely annyiszor jelent meg, mint az *Utazás Észak-Amerikában*. A reformkorszak valóságos bibliája lett, óriási hatása volt a XIX. század legnagyobb magyar államférfiira, Széchenyre, Wesselényire, Kőlcseyre, Kossuthra és az 1830–1840-es évek ifjúságára. Csaknem másfél évszázadnak kellett eltelnie, míg vezető amerikai tudományos fórumok fölfedezték mint történelmük jelentős forrásművét. Még egy éve sincs, hogy az első amerikai tudományos akadémia, a philadelphiai American Philosophical Society kiadta, most pedig máris második, új fordítása jelent meg az *Amerikai Bibliográfiai Intézet*, a kaliforniai és az oxfordi egyetem közös kiadásában. Különleges értéke a fordító Kadarkay Árpád terjedelmes bevezető tanulmánya, a szerző és mű filozófiatörténeti jelentőségének eddig egyedülálló méltatása.

Kadarkay Árpád 1954-ben Esztergomban érettségizett, majd kanadai és amerikai egyetemeken folytatta tanulmányait. 1970-ben a kaliforniai Santa Barbara egyetemen doktorált Lukács Györgyből, majd utána magyar–amerikai állami csereösztöndíjasként Lukács György tanítványa volt. 1971 óta a két kaliforniai egyetem tanársegédje, lektora, majd professzora.

A fiatal amerikai magyar rendkívül szerencsés fölkészültséggel látott neki munkájának. A legjobb bibliográfia alapján is nehéz itthon megtalálni mindazokat a részletmunkákat, amelyekből egy-egy magyar történelmi személyiség eszmerendszerének forrásvidékét föl lehet deríteni. A külföldi magyar kutatónak éppúgy ismernie kell a hazai vizsgálódások eredményeit, hogy más jellegű elméleti ellátottságával igaz összképet alakíthasson ki.

Kadarkay Árpád a felvilágosodás és a romantika kiváltképpen amerikai történeti és irodalomtörténeti műveinek ismeretében Bölöni Farkas Sándor egész életének és munkásságának középpontjába helyezi amerikai útleírását. Valamennyi előző írását, még világirodalmi fordításait, Goethe Wertherjének, Schiller Don Carlosának, Madame de Staël Corinne-jének fordításait is ide irányuló felkészülésnek fogja fel. (Elég sajnálatos, hogy ezek a művei mindmáig kéziratban maradtak.) De üdözéséről írt naplóját is szinte teljes egészében idézi, miní könyve logikus következményét. A szerző széles világirodalmi rokon-ságba állítja Bölöni Farkas Sándort, Szent Ágoston, Montesquieu, Hume, Herder, Rousseau, Goethe, Heine, Coleridge, Southey, Wordsworth,

Emerson, sőt Kierkegaard egyes eszméinek, vagy bizonyos lelki vonásainak nyomait fedezi föl benne. A műveiből vett idézeteket szembesíti vonatkozó szövegeikkel.

Tocqueville egyidejű amerikai utazásának élményeiből keletkezett és az amerikai demokráciát arisztokratá góggal lenéző államelméletét részletesen összeveti a magyar utazó vérbeli plebejus, jakobinus, sőt utópista szocialista irányú társadalomleírásával. De hangsúlyozza unitárius mivoltából következő hitvallásának jellemző jegyeit is. (Priestley és Ramsay eszméinek hatását.) Sorra veszi a XIX. és XX. század legkiválóbb Amerika-szakértőinek analíziseit, melléjük állítva Bölöni Farkas Sándort súlyban és jelentőségben. Kadarkay megállapítása szerint Bölöni Farkas az első, aki a Függetlenségi Nyilatkozatot az amerikai gondolkodás legigazibb kifejezésének tartja. Ezt Lincoln Gettysburgh-i szövege jóval korábbi megfogalmazásaként értékeli.

Az első magyar könyv Amerikáról több mint külföldi útirajz és több mint a magyar szociológia egyik első remeke, — jelentős történetfilozófiai mű is. Bölöni Farkas több megállapítása korai felismerése az otthon is használható óceánon túli tanulságoknak, hogy az iparosi-

tás és a művelődés nem ellenségek; a bér munka még mindig jobb, mint a jobbágyság; a szólás- és vallásszabadság természetes következménye a jólét és a haladás. Megütöközt ugyan a néger rabszolgaságon és az indiánüldözésen, de azt hitte, az indiánok a Mississippin túli területet megőrizhetik, a néger pedig az akkor pár éve alapított afrikai demokráta államba, Libériába vándorolhatnak vissza. Jackson Amerikáját az Ígéret Földjének tartotta. Eh-

hez hozzájárultak a megélhetés és szabad mozgás végett kivándorolt európai közösségekkel és a hazai üldözések elől kimenekült egyénekkel való eszmecserék.

Kadarkay professzor tanulmánya valósággal kollektív mű. Az előszóban 18 amerikai tudósnek mond köszönetet a kiadványhoz igénybe vett konzultációkért. Az utolsó évek hazai Bölöni Farkas-vizsgálatait már nem tudta fölhasználni. Írása azonban így is a legjelentősebb és leg-

részletesebb értekezés Bölöni Farkas Sándor egész életművéről. Ez a szép kiállítású, de nem csekély áru (19 \$) kötet az USA, Kanada, Anglia és Ausztrália tudós köreihez el fog jutni az OBC Clio egyetemi kézikönyvsorozat tagjaként.

Kadarkay Árpád terjedelmes és fontos bevezetője megérdemelne egy hazai kiadást is magyar nyelven.

Dr. Gál István

DEBRECENI HÁLAÜNNEP

1978. szept. 23-án, egy egyszerű szombati napon emlékeztek meg e híres város unitáriusai arról, hogy ötven éve van templomuk a Dávid Ferenc hitét vallóknak.

A megemlékezésre szép számban gyűltek össze az érdeklődők. Sokan jöttek Budapestről, valamint Debrecen szóróványaiból: Miskolcra, Nyíregyházára és Vásárosnaményra is. Többen képviselték Füzesgyarmatot, mely esztendő óta társegyháza Debrecennek, mivel egy lelkész pásztoralja a híveket. A fővárosi vendégek népes csoportja élén dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla főgondnok érkeztek a reggeli vonattal. Az ünnepi istentiszteletre a hívek a templomot virágokkal díszítették, s a vidékről korábban érkezetteket a gyülekezeti tanácsteremben testvéri szavak mellett frissítőkkel s maguk készítette falatokkal várták.

Nagy Sándor budapesti énekvezérünk művészi orgonajátékával kezdődött az istentisztelet. Imádkozott Gyergyay Árpád lelkészjelöltünk. Huszti János budapesti lelkész, közügyigazgató mondott gondolatokban gazdag és tartalmas egyházi beszédet. Az ötvenéves megemlékezést dr. Ferencz József püspök tartotta, aki 49 évvel ezelőtt szolgált mint legátus először a debreceni templomban. Szeretettel köszöntötte azokat a híveket, akik, mint fiatalok, gyermekek, ötven évvel ezelőtt jelen voltak a felszentelésen, s azokról is megemlékezett, akik ma már nem lehetnek közöttünk, akik egykoron a magvetés munkájában serénykedtek. Hosszú volna neveiket felsorolni, de emlékezetük örökké él a templom falai között.

Bartók Béla főgondnok az egyetemes egyház nevében mondott köszöntő szavakat, s buzdította a ki-

csiny sereget a templom és a gyülekezeti élet ápolására. Cseke Béla egyházügyi titkár szólt végül a megjelentekhez. Hangsúlyozta, hogy a ma társadalma megbecsüli az egyházak munkáját, és az állam és az egyház közötti egyezmények kiállták az idők próbáját.

Bajor János lelkész hálás szívvel mondott köszönetet a népes gyülekezetnek, a helybelieknek, áldozatkészségükért, a távolból jötteknek fáradságvállalásukért. A templomi ünnepély után, mintegy ötvenen az Arany Bika szálló különtermében közös ebéden vettek részt, ahol még adódott idő és alkalom arra, hogy régi és új ismerősök, barátok, a fehér asztal testvéri légkörében is találkozzanak. Mi, debreceniek, még sokáig fogunk emlékezni erre a találkozásióra.

bj.

STEPHEN BIKO

E nevet viselő délafrikai harcos életéről és tragédiájáról a napi sajtóban is sokat olvashattunk. A New York-i unitárius gyülekezet vezető lelkésze, dr. Donald Harrington — felesége a magyar származású Szánthó Vilma lelkész — gyülekezetéhez írt 1978. januári körlevelében a következőket mondja: Az 1978. esztendőt, a délafrikai néger fiatal vezetőjének a tragédiája árnyában kezdtük meg. Biko alig élt 30 évet. A mérsékelt délafrikai színes bőrű vezetők közé tartozott, akit a fajgyűlölő állam rendőri szervei 1977. augusztusában letartóztattak, embertelen körülmények között őrizték, hosszú kihallga-

tásokon igyekeztek megtörni. Mikor ez nem sikerült, egy terepjáró gépkocsi csomagtartójában lakóhelyétől 750 mérföldre hurcolták, ahol egyedül, barátaitól, családjától elkülönítve őrizték. Itt halt meg börtöncellája köpadlóján 1977. szeptember 12-én.

Biko a délafrikai kérdés megoldását mérsékelt eszközökkel szeretett volna elérni, mint harcostársa, az amerikai Martin Luther King. Ha életben hagyják, egykoron talán hazája és népe első fekete miniszterelnöke lehetett volna. A Délafrikai Unió 80%-át alkotó fekete lakosság haragja és méltatlankodása tragikus halála után az eget ostromolta.

Vajon mi történt volna nálunk,

Amerikában, ha a mi rendőrségünk az FBI, így bánt volna M. L. Kinggel vagy Andrew Young amerikai néger nagykövettel? Bizony, ebből nálunk forradalom lett volna.

Szégyelljük, hogy a bomladozó délafrikai gazdasági életet az amerikai nagybancok és a multinacionális trösztök tartják a felszínen.

Gyülekezetünk templomában a jan. 15-i istentiszteleten nemcsak a fiatal Stephen Biko halálát gyászoljuk, hanem a dél-afrikai demokrácia halálát és saját lelkiismeretünk gyengeségét, mely még megengedi, hogy a mi tökének támogassa ezt a rendszert.

Angolból: Gyergyay Árpád

Ady-émlékkiállítás a Ráday Könyvtárban

A nagy hírű református Ráday Könyvtárban Ady-kiállítás nyílt meg. Az írásos dokumentumok, fényképek, érme, idézetek, róla szóló tanulmányok eszközeivel próbál behatolni a nagy költőtehetség vallásos lelkébe.

Elsősorban a református egyház gazdag Ady-örökségét kívánja a kiállítás bemutatni, továbbá Ady költészetének a református egyházon

belüli támogatását, védelmét a konzervatív egyházzal való szembenállása során.

Számunkra a legérdekesebb Istent kereső vallásossága, mely nem tűri a felekezeti eszkatizmust. Kisdiák korában felváltva járt katolikus és református iskolákba. Egész életében pedig a „Szentírás nyelvén mondja el merész, forradalmi gondolatait”. „Hiszek hitetlenül Istenben.” Makkai

Sándor írja „A magyar fa sorsa” című művében: „Költő volt, és nem teológus; így vallásos lírája nem fedi egyik felekezet dogmatikumát sem.”

Egyik emberséges és megértő gesztusa tűnik ki a kiállítás dokumentumaiból — amikor mint presbiter — Csucsán alapítványt tesz a templom karbantartására, „unitárius” apósa emlékére.

Hozzászólás az istentiszteleti reform kérdéseihez

Egyházi belső életünk jelentős eseménye, hogy felvetődött az istentisztelet rendjének módosítása. Lelkészeink igyekeznek, hogy legyen az istentisztelet az adott kereten belül, de az ősi alapokon, minél vonzóbb. Ez fontos is volna, főként a fiatalok részvétele szempontjából.

Két bemutató istentiszteleten már részt vettünk. Nagyon jók voltak, de a bemutatott újítások mégsem keltek egyöntetű helyeslést.

Nem mutatkozott sikeresnek, hogy a bibliai részt a lelkész helyett valaki a hívek közül olvassa fel. Ha a híveknek is szerepet akarunk szánni, úgy helyesebb volna, ha az istentisztelet bevégeztével hirdetéseket, a jótékonyásra való felhívást felkért egyháztagság olvassa fel.

Egy felállítás kiküszöbölése jó újítás, kérdés, hogy a sok felállítás egyáltalán helyes-e.

Nem emeli az áhítatot a csendes ima. Akinek saját gondolatai, érzései támadnak, az azokon elgondolkozhat a lelkész imája, beszéde, de az egész istentisztelet alatt is, azonban ne tegyük ezt kötelezővé.

Hasonlóképpen szokatlan a Miatyánk közös elmondása is.

Összességében kár az eddig kialakult rendet bolygatni. Sőt, amennyiben templomaink közül némelyikben, lényegesen nem érintő helyi szokás létezik, úgy azt sem kell

egyöntetűsíteni. Csinálja mindegyik, ahogy ott megszokták, és kellemesnek találják. Ilyen a külön perselyezés, vagy csak a kijáráshoz állított persely kérdése is.

Egynemely tekintetben azonban nem ártana az istentiszteletet egyszerűsíteni:

1. A *Miatyánk*. Legfőbb imánknak az igazi megbecsülés és átérezés jeleképpen az istentisztelet alatt csak *egyszer* volna szabad elhangoznia. Talán befejező imaként. Az ismételtetések semmiképpen sem jók.

Együttal kívánatos volna, hogy csakis a Máté 6, 9–13. szöveg legyen használatos.

Nagyobb ünnepekkor mondjuk el egyházi Hitvallásunkat is.

2. *Alapige*. Ne legyen kötelező e tekintetben csak a Bibliára támaszkodni. Mi a haladás egyházának tartjuk magunkat. A Biblia létrejötte óta azonban nagyot fejlődött a világ. Az erkölcsi normák, az istenkeresés szándéka általában ugyanazok, de ezek egyebütt is kifejezésre jutnak. Az alapige tehát szélesebb körből is származhatnék. Így lehetne ez valamely regény, költemény, nemzeti történelmünk, valamely törvény, a napi sajtó, avagy a Védák, a Korán stb. egy-egy gondolatébresztő, időszerű sora, szava, teljesen önállóan, tehát anélkül, hogy azt hosszas fáradsággal a Biblia valamelyik lehetséges hasonlatosságá-

val igyekeznénk párhuzamba állítani.

Idevonatkozólag megemlíteném, hogy mint egyebet, így az alapigét sem szükséges ismételni. Akit különösebben érdekel, utólag megtudhatja, ha nem értette, vagy jegyezte meg. Toldjuk meg az így felszabaduló idővel inkább az éneklést.

3. *Éneklés*. Ez egyenlő értékű rész a beszéddel. Igen fokozza az áhítatot. Adjunk módot tehát arra, hogy az énekeket végigénekelhessük az istentisztelet folyamán — esetleg részletekben is —, hiszen nemcsak az első szakaszban van szép gondolat.

Ellenben mellőzendő volna az énekek számának bemondása — amennyiben az a táblán ki van függesztve —, hiszen a hívek úgyis tudják az istentiszteleti rendet.

4. *Felállások*. Erre is áll az előző mondat, hogy miután a hívek ismerik az istentiszteleti rendet, felesleges, hogy a lelkészek a gyülekezetet erre felhívják.

Ami magát a tényt illeti, a felállások számát a legszűkebbre kellene korlátozni. Ha a hívek nyugodtan ülve és elgondolkozva hallgatják az istentiszteletet, azt jobban átérzik. Csak a főimát, a nemzeti és az egyházi himnusz, valamint az áldást lenne indokolt állva hallgatni.

Liszka Tibor dr.

SZÉLJÁRÁS

Lapunk egy korábbi számában hírt adtunk arról, hogy a *Sütő András* Csillag a máglyán c. drámájának előadását megelőzően ugyanabban az évben a svájci francia nyelvű televízióban bemutattak egy tévéjátékot, G. Haldas svájci író alkotását, melyben a szerző szintén a *Szervét Mihály* tragikumát okozó szabad vizsgálódás hatalom előtti elbukását dolgozta fel. A két egyenértékű alkotás mondanivalója tehát — a művészi kifejező eszközök eltérő jellegétől függetlenül — összecseng. Egyetértőleg cseng össze a két szerző felfogása, Váshely, illetve Genf felől, noha egymásról feltehetőleg semmit sem tudtak.

Most — ha nem is azonos lépésen — ismét egy azonos gondolat kettős kifejtésével találkozhatunk. Az egyik oldalon ismét *Sütő András*, aki újabb színdarabjában, a *Káin és Ábelben* művészi szinten keresi az ember igazát az ismert bibliai történetben. És lám, mintha a mű summáját olvasnók a *Le Protestant* ez évi május 15-i számában, Claude Schwab „Védőbeszéd Káin érdekében” c. rövid, de kiemelten szedett, jelentős cikében. Újabb összecsengés. A két földrajzi hely változatlan.

A *Sütő* művét ismerjük. Hallgassuk meg most, rövid átfogalmazásban, mit is mond a svájci gondol-

kodó. Íme: Évszázadokon át példaként idézték Ábel alakját a keresztény ember elé, Ábelt, a büntelent, a jó gyermeket, a tisztát, a megvalósíthatatlan vágyaink tárgyát, a megérthetelent. Káint, aki hús a húsból, aki helyet követelt magának a nap alatt, őt, az érzelmek hajtottját, indexre tették. Miért? Talán, mert túlságosan hasonlít mireánk? Mert nem szeretjük az elénk tartott túlságosan hű tükröket? Ám, Káint nem éri el a büntetés. Az Úr a támogatója: engedi, hogy éljen. És ez a tény szomorú az elveinkre, de öröm minékünk. Ha nem ragaszkodunk botorul Ábel-ideánkhoz.

Széljárás? Mindenesetre érdekes széljárás hajthatta az *Évangile et Liberté* c. francia protestáns hetilapba azt az olvasói levelet is, melyről — röviden — szintén szólni kívánunk. Egy *fréjusi* (Fréjus, tengeri kikötő, közel a francia Riviérához; nem is régen egy víztároló gátjának az átszakadását élte át.) *nyugalmazott orvos* töpreng azon, vajon keresztény-e ő egyáltalán. Hívó ember, presbiter is, de Jézust csak emberként tudja felfogni, a szentháromság dogmája számára evidencia nélküli, és a feltámadás tételét is elutasítja, mivel e fogalom teljes — és számára megnyugtató — tartalmát a jézusi tanítás és példa folyamatos hatásában látja.

Kereszténynek szeretné tudni ma-

gát, liberalizmusával együtt, és kéri az elnézést, ha ez túl esnek a határokon. Rólunk nem tud. Nyílt levélre fog-e kapni választ (és milyent?) nem tudhatjuk. Egy azonban tény: tiszteletadás illeti az öreg orvost, amiért megírta azt a levelet, és tisztelet a lapnak, hogy megtette, hogy közreadta azt. Minden utóirat nélkül.

Az egyházak világtanácsa

Dr. Philip Potter, az Egyházak Világtanácsa főtitkárának meghívására, Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke október végén néhány napos látogatást tett Genfben dr. Pozsonyi László főosztályvezető és dr. Lippényi Ferenc osztályvezető kíséretében.

Az Egyházak Világtanácsán kívül a Genfben székelő többi egyházi világszervezet képviselőivel is megbeszélést folytatott, és tájékoztatta őket fontosabb egyházpolitikai tapasztalatairól.

Miklós Imre államtitkár tiszteletére hazánk genfi ENSZ-missziójának vezetője fogadást adott.

A New York-i Kossuth-szobor ötvenéves

A külföldön élő magyarok nem mindenben értették egyet a húszas évek vége felé. Az Egyesült Államokban élő magyarság is megosztott abban a kérdésben, hogy a New York-i Kossuth-szobor felállítását szabad-e irreverentia megnyilatkozásokkal egybekötni.

1928. márc. 15-én New York város szép részében, a Riverside sugárúton, más jelek szellemi csarnokában, az amerikai magyarság ajándékként felállították Kossuth Lajos szobrát. Kossuth 1852-ben járt az Egyesült Államokban, és hirdette a magyar nép szabadságszeretét és vágyát a haladásért.

A szoboravatás ünnepségére népes hazai küldöttség utazott a tengeren túlra. A küldöttségben hivatalosok és magánemberek egyaránt részt vettek. Ott voltak az egyházak képviselői is, akik a szoborleleplezés ünnepségeit testvéregyházaik meglátogatásával kötötték össze. A küldöttségben egyházunk képviselőjében részt vett Józán Miklós budapesti püspöki vikárius, aki akkor hivatalból tagja volt a magyar Felsőházának, továbbá dr. Kozma György köri felügyelő gondnok, dr. Kozma Jenő képviselő, egyházi tanácsos és Kovács Károly birtokos, hódmezővásárhelyi gyülekezetünk alapító gondnokának fia.

A Kossuth-szobor leleplezési ünnepségén részt vevő unitáriusok több alkalommal találkoztak az amerikai unitáriusok képviselőivel. New Yorkban márc. 18-án, dr. Simons az unitárius All Souls templom papja köszöntötte egyházunk képviselőit, és a templomot zsúfolásig megtöltő gyülekezet áhítatos csendben hallgatta meg Józán Miklós prédikációját. Ezen az istentiszteleten jelen volt dr. L. C. Cornish, az amerikai unitárius egyház Bostonban székelő elnöke és dr. S. Snow, a Chicagóban működő teológiai főiskolának dékánja is.

Washingtonban, a fővárosban, márc. 19-én C. Coolidge az Egyesült Államok elnöke fogadta a magyar küldöttség vezetőit, köztük egyházunk képviselői közül Józán Miklós püspöki vikáriust és dr. Kozma Jenő képviselőt. Ugyanaz nap délután a népes washingtoni unitárius gyülekezet látta vendégül az unitárius küldötteket. Tanácstermükben jelen volt Taft, az Egyesült Államok volt elnöke, aki maga is unitárius, és ez időben a Legfőbb Bíróság elnöki tisztét töltötte be. Taft beszédében Kossuth szellemét idézte, Józán Miklós meg válaszában rámutatott arra, hogy 1852-ben Kossuth amerikai fogadtatásának előkészítésében az akkori unitáriusok vezető szerepet játszottak. A gyülekezet lelke-

sze, dr. U. B. Pierce szívélyes házigazdája volt az unitárius látogatóknak.

A vidéki körutakon több alkalommal, így a Pittsburg városa által adott fogadáson is Józán Miklós köszöntötte meg az egész küldöttség nevében a szívélyes hangú üdvözlést.

Cleveland ebben az időben Budapest után a második legnagyobb magyar város volt. Oda is ellátogattak a zarándokok, majd az ünnepség után magyar református és evangélikus templomokban is szolgált Józán Miklós, és beszélt a clevelandi unitáriusok dr. Lupton vezette gyülekezetében is.

Józán Miklós meglátogatta Buffalo város unitáriusait is, ahol egykori oxfordi tanuló társa, dr. Shippen volt a lelkész. Útja utolsó állomása Boston volt, ahol az unitárius egyház vezetői köszöntötték, s körükben töltött egy napot, prédikált Emerson egykori templomában. A tiszteletére adott fogadáson részt vett az amerikai unitáriusok számos világi vezetője, több képviselő és szenátor, valamint a húszas évek Magyarországon jól ismert unitárius Jonathan Smith, aki éveken át Népszövetségi Főmegbízott volt hazánkban.

Reneszánsz és reformáció

A magyarországi reneszánszról folytatott beszélgetést a Rádióban Benda Kálmán, Klaniczay Tibor és Makkai László. A hasznos és nagyon tartalmas beszélgetés körvonalazta a reneszánsz magyarországi jelenlétét a XV. század közepétől a XVII. századba benyúlóan, az irodalomban, a zenében, a képzőművészetben; Janus Pannonius és Balassi Bálint költészetében, a népi alkotásokban és a reformációban.

A reformációban a reneszánsz hatása szintén élesen kimutatható. Veöreös Imre az Evangélikus Élet ez évi 11. számában e téma kapcsán Klaniczay Tibor tanulmányára hivatkozik, mely megállapítja, hogy a reformáció egyrészt szemben állt a reneszánsz azon törekvéssel, mellyel Istent háttérbe szorítani igyekezett, másrészt táplálkozott is a reneszánsz és a humanizmus eszményeiből. A továbbiakban utal arra, hogy Makkai László történész a hazai reformáció társadalmi és gazdasági jelentőségét taglalva, azt az általánosan elfogadott megállapítást idézte, hogy mezővárosaink polgárosodó parasztsága alkotta a magyar reformáció bázisát. Ehhez Makkai László még hozzátette: ez a réteg volt a talaja a reformáció nálunk leginkább haladó ágának, a kálvininak.

A továbbiakban Veöreös Imre

néhány adatot sorakoztat fel arról, hogy ennek a reformációnak, mely a polgárosodó mezővárosokban, végbement, kiemelkedő úttörői Ozorai Imre, Batizi András, Sztárai Mihály és mások voltak, akik történetesen mind a lutheri irányzathoz tartoztak. Idézi továbbá Klaniczaynak egy másik tanulmányát, amelyben a következőket olvashatjuk: „A Tiszántúlon és főleg Debrecen környékén, a Méliusz által megszervezett református egyházzal szemben a haladó erők az anabaptista és az antitrinitárius (unitárius) irányzatokat képviselték”. A lutheri meggyőződésű Bornemissza Péterről pedig, hogy „híven kitartott a reformáció anti-feudális célkitűzései mellett, sőt azokat tovább is fejlesztette...”.

Mi unitáriusok egy pillanatig sem rejtjük véka alá, hogy a reneszánsz és a humanizmus rendkívül jelentős hatással volt az unitarizmus XVI. századi kialakulására, Dávid Ferenc és munkatársai tevékenységére és haladó magatartására. Külön öröm számunkra, hogy a mai irodalomtudomány abban a helyzetben van, hogy elfogulatlanul feltárja ezeket a tényeket és publikálja is. A kiadványok egész sora és könyvek sokasága foglalkozott és foglalkozik az utóbbi 25 évben ezekkel a nagy horderejű kérdésekkel.

B. M.

Hírek

Esze Tamás 20 éve főgondnoka a Dunán melléki Református Egyházkerületnek. Egyháztörténetiről tevékenysége közelről érint minket is. Az utóbbi évtizedekben éppen az ő tevékenysége folytán, sok új adat került felszínre a dél-dunántúli és alföldi unitarizmus helyzetéről a XVI. és XVII. században. Objektív történelemszemlélete nagy nyeresége a hazai egyháztörténetírásnak. Szeretettel köszöntjük mi is ez évforduló alkalmából. Kívánjuk, hogy a jó Isten adjon erőt és egészséget további munkájához.

A kolozsvári Egyetemifokú Protestáns Teológiai Intézet 1978/79. évi ünnepélyes megnyitóját okt. 2-án tartották, melyen dr. Erdő János rektor-professzor tartott tartalmas székfoglaló előadást, melyet — reméljük — a Keresztény Magvetőben is olvasni fogunk. Az unitárius hallgatóknak okt. elsején tartott megnyitó istentiszteleten dr. Kovács Lajos prédikált.

Magyarsáros község unitáriusai nagy áldozattal megújították templomukat és a műemlék fa-haranglábat. A falu szülötte, Bandi Dezső ismert művész, szép székely kaput ajándékozott szülőfaluja gyülekezetének. A felavatást dr. Kovács Lajos püspök végezte.

Az őszi lelkészi értekezleteket és teológiai napokat a négy romániai unitárius egyház körben Kolozsvárt, Segesváron, Székelyudvarhelyen, illetve Barótban tartották októberben. Az utóbbin dr. Kovács Lajos püspök is jelen volt.

Brassóban a néhai Kovács Lajos egykori esperes — a jelenlegi püspök, dr. Kovács Lajos édesapja — által épített szép templomot a gyülekezet mostani lelkésze Májay Endre lelkész és munkatársai szép rendben tartják, és nemrégiben felújították. Az ünnepi alkalmon okt. 22-én dr. Kovács Lajos püspök szolgált.

Abásfalva új lelkészt kapott Barabás Áron volt marosvásárhelyi s. lelkész személyében.

HÍREK

Karácsony első és másodnapján, óesztendő napján délután és az új esztendő első napján de. a szokott időben minden templomunkban istentiszteletet tartunk, karácsonykor úrvacsorát is osztunk. Hívveinket kérjük, hogy éljenek ezekkel az áldott lehetőségekkel, és adakozzanak az úrasztala megterítésére.

Dr. Várkonyi Imre prépost kanonok húsz esztendeje az Actio Catholica igazgatója. Feladatukra többek között az egyházi gyűjtemények, könyvtárak feletti felügyelet, a Püspöki Kar külügyi szolgálatának intézése, az Európai Katolikusok Berlini Konferenciájának egyik elnöke, a katolikus sajtókiadványok, így az Új Ember, a Vigília és a Teológia felelős kiadója stb. További munkájához jó egészséget és Isten áldását kérjük, hogy munkálkodjék tovább az igazi ökumenizmus útján.

Barcza József a Teológiai Szemle idei 9–10. számában alaposan dokumentált tanulmányt írt „A vallási türelem elvi alapjai a XVII. század magyar protestáns teológiájában.” Hiányoljuk, hogy a XVI. századi alapokat nem fejtegette bővebben, dicsérjük, hogy a XVII. század utolsó felében nem tevényt el, és értékelte a tudomására jutott unitárius vonatkozású adatokat is.

A Világosság 10. számában **Balló István** nagy körültekintéssel megírt tanulmányát olvashatjuk „A szocialista állam és az egyházak Magyarországon” címen.

A budapesti református, evangélikus és katolikus teológiai akadémiák és a Debreceni Református Teológiai Akadémia dékáni tisztét az 1978/79. akadémiai évben a következő professzorok töltik be: **dr. Sarkadi Nagy Pál**, **dr. Muntag Andor**, **dr. Tarjányi Béla** és **dr. Pásztor János**.

A budapesti presbitérium legutóbbi ülésén halás szeretettel vette körül **Vadady Albertné** gondnokot, aki különböző tisztségekben, már negyven esztendeje szolgálja a gyülekezetet. **Mikó István** gondnok köszöntötte meg az ünnepelt sokirányú munkáját, majd **Bencze Márton** és **Huszt János** lelkészek, **Bartók Béla** főgondnok és **dr. Ferencz József** püspök méltatták érdemeit. Megható volt, a rokoni látogatáson távollevő **Csiszér József** presbiter levélben küldött köszöntése, mely bizonyossága annak, hogy a presbitériumban egyetértő munka folyik, a különböző feladatokat a tagok tiszteletben tartják, a közös jóért mindig együtt működnek.

Gönc községben okt. végén megnyitották a helyreállított **huszita házat**. Felmerült annak a gondolata, hogy jó volna ezt a történelmi emléket jövő tavasszal közösen meglátogatni. Akik az egynapos autóbuszkirándulás iránt érdeklődnek, írjanak szerkesztőségünknek. Erre az eseményre felhívjuk majd a csehszlovákiai huszita és unitárius egyházak vezetőinek a figyelmét is.

Négy százötven éve írta **Luther Márton** a 46. zsoltár alapján nagy népszerűsége szert tett énekét, az „Erős vár a mi Istenünk” kezdetű zsoltárt. Ezt a szép éneket mi, unitáriusok is énekeltük, és a XVII. század katolikus énekeskönyveiben is megtalálható. E szöveget az újabb korban neves költők újraforgatták, köztük **József Attila**, az unitárius **Szabédi László** is. Ez az ének az 1566. évi ún. Váradi énekeskönyvben benne lévén, magyar fordításban is már akkor használatba került.

Jeruzsálemi Biblia néven ismeri a világ azt a francia nyelvű újabb fordítású bibliát, melyet a francia katolikusok és protestánsok közösen készítettek. Nagyalakú, templomi szöszékeken és oltárokra használt kiadásának érdekes magyar vonatkozása van, amint azt **Harmati Béla** megjegyzi az Evangélikus Életben írt cikkében: **Bálint Endre** jeles magyar művész illusztrációi díszítik ezt a kiadást.

A Reformáció jegyében c. hatalmas irodalomtörténeti összefoglalását a száz évvel ezelőtt született **Horváth János** volt budapesti professzornak, ki ne forgatta volna örömmel és haszonnal. Az 1957. évi második kiadás sokunk könyvtárának díszje.

Juhász Ferenc az ismert nagy költő verseit sokan és szívesen olvassák. Most ötven esztendő. Szeretettel köszöntjük, és további verseit várjuk mindnyájunk nagy örömeire.

Dr. Káldy Zoltán evangélikus püspök-elnök a Szovjetunióban Tallinban részt vett az észak-keleti evangélikus egyház új érseke, **Edgari Hark** beiktatásán. A szertartást **Miko Juva** finn evangélikus érsek végezte.

A reformációi emlékünnepeket az Ökumenikus Tanács az idén is megtartotta a Deák téri evangélikus templomban. Az ünnepi beszédet **dr. Esze Tamás** református főgondnok, történetíró tartotta, a tőle megszokott magas színvonalon. Az ünnepélyen egyházunk képviselőjében **Bencze Márton** előadó-lelkész vett részt.

A Debreceni Református Teológiai Akadémia október 16-án aranydiplomát adományozó és doktoravató közgyűlést tartott. Aranydiplomával **dr. Vasady Béla** Amerikában élő ny. teológiai professzort tüntették ki, aki 50 évvel ezelőtt nyerte el a doktori fokozatot a debreceni református fakultáson, melynek később, éveken át, külföldre költözéséig professzora volt. Doktori diplomát kapott — többek között — **Szigeti Jenő** adventista lelkész, az ismert egyháztörténetíró, a hazai nazarénusokról írott munkájáért. Az ünnepségen részünkről püspökünk vett részt, **Bajor János** egyházi főjegyző kíséretében.

A Magyarországi Református Egyház Zsinati Tanácsa október 20-án a debreceni nagy templomban ünnepi zsinati ülést tartott. **Dr. Bartha Tibor** püspök imája után **dr. Zsebők Zoltán** főgondnok nyitotta meg az ülést. Az állam és a református egyház között 30 évvel ezelőtt megkötött egyezmény aláírásának 30. évfordulója alkalmából **dr. Tóth Károly** püspök terjesztett elő ünnepélyes deklarációt. **Dr. Bakos Lajos** püspök a debreceni kollégium renoválásának munkáiról tartott beszámolót. **Dr. Makkai László** professzor az egyezményt előkészítő két jelentős személyiségről, **Révész Imréről** és **Juhász Nagy Sándorról** emlékezett meg. Az ülésen az Állami Egyházügyi Hivatal **dr. Pozsonyi László** főosztályvezető képviselte. Az ünnepség után a kollégium éttermében rendezett közebéden — többek között — felszólalt **dr. Ferencz József** püspök, aki **Bajor János** főjegyzővel együtt volt jelen a testvéregyház zsinatán.

A Magyar Hírek 1978. évi **Kincses Kalendáriumában** két unitárius vonatkozású cikk is olvasható. **Mikó Imre: Böllőni Farkas Sándor nyomdokain az Egyesült Államokban** c. a 62–67. lapokon. Apám, **Bartók** c. írásban **Somjai László** közli a 214–219. oldalakon **Bartók Béla** főgondnokunkkal folytatott beszélgetését. Főgondnokunk látható az Anyanyelvi Konferenciáról készült felvételeken is.

A svájci protestáns egyházak segélyszervezete, a HEKS, központi titkára, **dr. Hans Schaffert** lelkész szerkesztésében kiadta 1977. évi évkönyvét, melyből kitaláljuk, hogy 81 országban 360 célra jutott segélyt. Egyházunk is kap ebből a segélyből különböző egyházi célokra. Az évkönyvnek érdekes címe van: „Was wir geben haben wir empfangen” — Amit kaptunk, az adjuk.

A Magyarországi Református Egyház a két világháború közötti korban c. **dr. Bucsay Mihály** budapesti református teológiai akadémiai professzor érdekes cikket írt a Református Egyház idei októberi számában. Ebben megállapítja, hogy az egyházközi segély odaítélésére, 1943-ban alakult külön bizottságnak az unitáriusok is tagjai voltak.

Prof. Paul Philipp heidelbergi professzor, nemrégiben előadást tartott *Sylvanus und Transylvanien, Ein Stück europäischen Toleranzgeschichte zwischen Heidelberg und Siebenbürgen* címen. **Sylvanus János** lelkész unitárius nézetek miatt Heidelbergben 1572-ben kivégezték, amint arról **Dán Róbert** egy tanulmánya kapcsán lapunk egy másik részében már írtunk.

A Magyar Hírek, a Magyarok Világszövetsége képekkel gazdagon illusztrált szemléje, mely több tízezer példányban

jut el a külföldön élő magyarokhoz. E szemle októberi számában **Apostol Andrá**s főszerkesztő-helyettes fényképes cikket közöl **dr. Ferencz József** püspökünkkel folytatott beszélgetéséről.

Erdély művelődése **Bethlen Gábor** és a két **Rákóczi György** korában c. **Tárnóc Márton** irodalomtörténész tollából érdekes könyv jelent meg a Gondolat kiadónál 1978-ban.

Gidófalvy István, az ismert erdélyi gyógy-növénygyűjtő és termelő és unitárius felesége sz. **Pataky Etelka**, az ismert festőművész, budapesti látogatásuk során felkeresték püspökünket. Az egyházközség **Nagy Ignác** u. irodájának külső szobájában őrizzük **Gidófalvy** sz. **Pataky Etelka** szép festményét, mely torockói úrvacsoraszertartást ábrázol. Az idős házaspárnak további jó egészséget kívánunk.

Irenke néni, özv. **Kincses Lászlóné**, füzeggyarmati iskolánk egykori tanítónőjét, egyházunk jótévőjét, nemrégiben baleset érte, melyből — hála Istennek — néhány zúzódás árán felépült. Balesetéről **Bajor Jánostól** értesültünk, akivel állandó levelezésben áll. Javulást kívánunk, hogy a békéscsabai evangélikus otthonban, szeretetteljes környezetben élje tovább drága életét.

Debrecenben keresztelte meg Bajor János lelkész, egyházi főjegyző **dr. Kalotai Tibor** örökös egyházi tanácsos és felesége **Attila** nevű unokáját okt. 1-én. Szeretettel köszöntjük az egész családot.

Dr. Nagy Gyulát, a budapesti evangélikus akadémia évek óta Genfben nemzetközi egyházi szervezetekben tevékenykedő professzorát 60. születésnapja alkalmából a Munka Erdemrend arany fokozatával tüntette ki az Elnöki Tanács.

Dr. Mayer Jánost, a magyar származású kanadai egyetemi professzor, unitárius világi prédikátort, az indiai **Bombay** egyeteme vendégelőadások tartására hívta meg. Onnan küldött üdvözlését szeretettel viszonzozzuk. Mayer professzor egy évet Debrecenben töltött tanulmányúton, és az IARF nevében ő köszöntötte püspökünket és főgondnokunkat 1971-ben történt beiktatásuk alkalmával budapesti templomunkban.

Erdélyi József októberben elhunyt. Munkássága kezdeti szakaszában a szegény parasztság nehéz sorsának hírnöke és szószólója volt. Hosszu élete során sok szép verssel gazdagította a magyar irodalmat.

A Magyar Újságírók Országos Szövetsége és az Állami Egyházügyi Hivatal neves előadók megszólaltatásával az egyházi lapok munkatársai részére időnként sajtótájékoztatót tart. Az Országos Béketanács is tart sajtótájékoztatókat adott időpontokban.

Ezekben a tájékoztatókon az Unitárius Élet képviselőjében **dr. Ferencz József**, **Huszt János** és **Bencze Márton** felváltva vesznek részt. A tájékoztatókon elhangzott útmutatásokat szerkesztői munkánkban köszönettel felhasználjuk.

A Magyar Rádió a **Petőfi** adó hullámhosszán vallásos félórát közvetít. Legközelebb 1979. január 28-án kerül sor unitárius vallásos félóra közvetítésére, melyen a szolgálatot **Huszt János** budapesti lelkész végzi. Az adás időpontja reggel 7 óra.

Bél Mátyás emlékművének felállításakor mondotta **dr. Keresztury Dezső** akadémikus a következőket: „Megható számomra az a kegyelet és buzgalom, hogy a mai nép egyre jobban rájön arra, hogy múlt nélkül nem lehet jövőt építeni, és itt olyan embernek állít emléket, aki ennek a múltnak kiemelkedő alakja volt.”

A Világosság aug.—szept. száma számos érdekes és tartalmas tanulmányban ismereti az ünnepek eredetét. Többek között — magyar fordításban — a román származású és Amerikában élő **Mircea Eliade** professzor írását „A szent idő és a mítoszok” címen. **Eliade** professzor a vallástörténet és kapcsolatos tudományágainak egyik legismertebb XX. századi képviselője, aki Chicagóban az unitárius teológiai fakultáson is vendégelőadóként működik, és püspökünk ottani látogatása alkalmával ismerkedett meg a neves tudóssal.

Külföldi hírek

Dr. Erdő János professzort, a romániai Unitárius Egyház főjegyzőjét választotta meg az egyetemi fokú Protestáns Teológiai Intézet szenátusa az 1978. őszi kezdődő négyéves ciklusra az intézet rektorául. Magas tisztében szeretettel köszöntjük.

Az oxfordi IARF-kongresszus érdekes vendége volt dr. Amera Deva hindu orvosnő, az indiai Brahma Samaj mozgalom tagja, aki évek óta Londonban fejt ki orvosi gyakorlatot. Amera asszony a Brahma Samaj mozgalom nagy egyéniségének, a Nobel-díjas Rabindranath Tagore hindu költőnek az unokája. Balatonfüredre látogató híveink gyakran tisztelegnek a nagy költő balatonfüredi szobra előtt.

Lambeth Konferencia elnevezéssel minden tíz esztendőben a Canterbury-i érsek összehívja a világ anglikán és episzkopális püspökeit. Az idei nyáron tartott ülésükön sokat vitattak a nők lelkészéi szentelésének lehetőségét, döntést azonban nem értek el.

Gyarmathy Lenke, az egyházi élet szorgalmas munkása, 85. életévében júl. 19-én Székelyudvarhelyt elhunyt. Nagy részvét mellett temették Török Ferenc szentmihályi lelkész szolgálatával. Az elhunytban dr. Gyarmathy Árpád kolozsvári főgondnok és Utó Lajosné sz. Gyarmathy Piroska testvérüket gyászolják. Aldott legyen az elhunyt emléke.

Korláth Pál Izraelben élő unitárius hívünk „lassú postával” kapta kézhez lapunk negyedik számát, melyben jeleztük a debreceni templom felépítésének 50 éves évfordulóját. Mint akkori nagykállói lakos, ő is részt vett a templomépítés munkájában, és a segítségre ma is szeretettel emlékszik vissza. További jó egészséget kívánunk Pál bácsinak.

Dr. Szántó Dénes Bálint, egykoron budapesti presbiter, aki régóta Angliában élt, váratlanul elhunyt. Külföldről is állandóan érdeklődött egyházunk élete iránt. Szorgalmas olvasója volt lapunknak. Özvegyének és Bécsben élő fiának öszinte részvétnyilvánításunkat küldjük.

Özv. Kelemen Györgyné ez év áprilisában Marosvásárhelyen, 95 éves korában elhunyt. Férje, ki 1928-ban halt meg, szabédi lelkész volt. A Budapesten lakó hívünk, Egeni Attila nagynénjét gyászolja az elhunytban.

Mynarek Hubertus professzor új könyve „Religion, Möglichkeit oder Grenze der Freiheit?” c. a kölni Wissenschaft und Politik kiadónál jelent meg. Mynarek professzor részt vett az IARF teológiai konferenciáján júl. 25–28. napjain. A könyv részletesebb ismertetésére még visszatérünk.

Dr. Georges Marchal párizsi szabadelvű protestáns lelkésznek, teológiai előadó professzornak új könyve jelent meg a párizsi La Cause kiadónál *Signes et Visages* (Jelek és arcok) címen. E könyv tartalma témák és reflexiók a szellem életéből.

Klaus Kenke düreni lelkész, lelkésznevelésével, *Corneliával*, Renate Albrecht presbiterasszonnyal és a gyülekezet más tagjaival és barátaival, nyári szünidejét a Balaton mellett töltötte. Közben feleségével Budapestre is ellátogatott, ahol felkeresték dr. Ferencz József püspököt. Huszti János lelkész és felesége vacsorát adtak tiszteletükre.

Caccamo Domenico olasz professzor egyik érdekes tanulmánya német nyelven is megjelent „Sozialianer in Altdorf und Danzig im Zeitalter der Orthodoxie” címen. Az egyik német folyóiratban megjelent tanulmány ínyomásolatát dr. Fritz Castagne, a kliei egyetem könyvtárosa adományozta és küldte meg könyvtárunknak.

Küng Hans tübingeni ismert katolikus professzor ötvenedik születésnapjáról emlékeztek meg a nyugati egyházi lapok. Küng teológiája részben szemben áll a vatikáni tanításokkal.

Emerson: Esszék c. kötet jelent meg a bukaresti Kriterion könyvkiadó ismert TEKA sorozatában 1978-ban. Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta Gaál György. Emerson az amerikai unitárius élet nagyjai közé tartozott. A kötet részletesebb ismertetésére még visszatérünk.

A japán szabadelvű buddhisták angol nyelvű havi szemléjének egyik 1977. évi számában érdekes írás jelent meg dr. Carolyn C. Howlett tollából, melyben ismerteti a nők felelősségét a békéért vívott küzdelmekben.

Dr. Kovács Károly ny. orvos, 80 éves korában, aug. 13-án Szatmárnémetiben elhunyt. 1940-ig aktív munkása volt hazai egyházi életünknek. Izsákon volt községi orvos. Hátramaradottainak vigasztalódást kívánunk.

Forgon Pál beregszászi református lelkész választották meg a nyugalomba vonult Gencsy Pál püspök utódává a Szovjetunió kárpátukrajnai területén élő magyar reformátusok. Beiktatásán részt vett dr. Bartha Tibor és dr. Tóth Károly püspök is.

Dr. Paul Carnes az amerikai unitárius-univerzalisták egyházi elnöke is felszólalt az ENSZ nemkormányzati szervezeteinek jún. 12-én New Yorkban tartott, a leszerelési értekezletet támogató ülésén. Dr. Carnes az amerikai unitárius-univerzalisták képviselőtén túlmenően az IARF-ben tömörült mintegy negyven taggyház nevében is kifejezte azt a nézetét, hogy a világ békéjének legegyszerűbb útja a leszerelés.

Dr. Bernard Reymond lausannei egyetemi lelkész, a franciaországi Montpellier református teológiai akadémiájának előadótanárát, az IARF tanácsának volt tagját, a svájci egyházak szövetsége legfőbb végrehajtó testülete tagjai közé választotta. Ez a tanács kritizálta az Egyházak Világtanácsának Rhodéziát támogató egyoldalú intézkedéseit.

A svájci szabadelvű protestánsok egy része a Schweizerischer Verein für freies Christentum-ban munkálkodik. E szervezet tagja az IARF-nek. Elnöki tisztét dr. Willy Hirtzel herisau-i lelkész tölti be. Püspökünk legutóbbi külföldi útja alkalmával Zürichben találkozott a szervezet alelnökével, aki nem más, mint egyházunk régi barátja, Peter Niederstein taminsi lelkész, egyben a taggyház szemléjének főmunkatársa. Így püspökünknek alkalma volt a szerkesztőség értekezletén megismerkedni a *Schweizerisches Reformiertes Volksblatt* szerkesztőjével, dr. Willy Bremi-vel és legközvetlenebb munkatársaival, dr. Karl Zimmermann és M. U. Balsiger lelkészekkel.

Az oxfordi konferencia után dr. Ferencz József püspök a londoni BBC rádióállomás magyar nyelvű adásai szerkesztőségének felkérésére interjút adott, melyben szólt az angol–magyar unitárius kapcsolatokról és az oxfordi IARF konferencia jelentőségéről.

A Protestantisk Tidende, a dániai unitáriusok szemléjének 1978. aug.–szept. száma a címlapon közli a gyülekezet 1965-ben elhunyt alapító lelkészének fényképét születésének századik évfordulója alkalmából. Thorvald Kierkegaard lelkész 1918–1965 között végzett lelkészi munkát a koppenhágai unitárius gyülekezetben.

Imre Mózesné, sz. Péter Mária, a brassói unitárius gyülekezet buzgó tagja, Homoródszentpál szülőtte, október 21-én meghalt. Nagy részvét mellett kísérték utolsó útjára Mátyás Endre lelkész szolgálatával. Hátramaradottainak gyászában, akik között ott találjuk egyik budapesti testvérét is, együttérző szívvel osztozunk.

LAPZÁRTA UTÁN:

A IX. Magyar Békekongresszus tanácskozásait lapunk nyomdai munkálatainak a befejezése után kezdte meg. A tanácskozásról így csak legközelebbi számunkban tudunk beszámolni.

Levél olvasóinkhoz

Szeretettel köszönjük meg olvasóink 1978-ra küldött előfizetését. Kérjük hazai olvasóinkat, hogy amennyiben a Posta Központi Hírlap Irodától a postai kézbesítő útján az Unitárius Életre 1979-re történő előfizetési nyugtát még nem kapták meg, vagy annak kézbesítésekor nem tartózkodtak lakásukban, szíveskedjenek az 1979. évi 42,— forint előfizetési díjat legközelebbi templomlátogatásuk alkalmával a lelkészi hivatalokban befizetni.

Külföldi olvasóinknak köszönjük az év folyamán küldött anyagi támogatást. Kérjük, hogy a továbbiakban is támogassák munkánkat. Minden egyes Unitárius Élet lapszám nyugati országba való postázása 3,— forint, melyet még az adminisztrációs költség is növel.

Egyes romániai olvasóink az Unitárius Élet megküldését egy-egy Kolozsvárt kiadott Unitárius Énekeskönyv ajándékozásával köszönték meg. Kérjük, hogy e gyakorlatot mások is kövessék.

Minden kedves Olvasónknak Istentől áldott karácsonyi ünnepeket és boldog új esztendőt kívánunk.

Az Unitárius Élet szerkesztősége

Síremlékek

A Gyallay Domokos és felesége sírjára leszármazóik által felállított székely kopjafát október 21-én avattuk fel dr. Ferencz József és Bencze Márton szolgálatával.

Polgárdiban, az unitárius temetőben, néhai Bartók Géza egykori lelkészünk és felesége síremlékén most már fehér márványtáblán arany betűk hirdetik, hogy leányuk, *Gabriel* hamvai is ott pihennek.

A rákospalotai temetőben a *Herzenyi* Ferenc mérnök özvegye által felállított síremlékét, október 21-én *Huszt* János lelkész avatta fel nagyszámú jóbarát jelenlétében.

UNITÁRIUS ÉLET

Laptulajdonos
a Magyarországi Unitárius Egyház
Felelős szerkesztő és kiadó:

Dr. Ferencz József
V., Nagy Ignác u. 4. Budapest, 1055
Táv. : 113-094.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI 1900 Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI
215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámára.

Evi előfizetési díj 42,— forint
Külföldre évi 60,— forint.

INDEX: 25.842

78.2714/2-06 — Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bolgár Imre vezérig.

HU ISSN 0133—1272